

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde Metrûk veya Metrûkü'l-hadîs Râviler ve Rivayetleri*

Zühal Karakaya**

Özet

Her bir fikhî mezhebin delil olarak kullandığı ahkâm hadislerini kendine özgü bir tertiple ele alması açısından önemli bir yere sahip olan Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i, bu özelliği dolayısıyla Sahihayn'dan sonra Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabı olarak kabul görmüştür. *Sünen*'in telif amacını dile getiren ve hadis alınırken takip edilen yöntem hakkında bilgi veren bir mukaddimesi bulunmamasına rağmen yine aynı müellif tarafından *Sünen* ile ilgili soruları cevaplamak üzere kaleme alınan mektubunda bu konuyla ilgili bilgiler bulmak mevcuttur. Ebû Dâvûd, söz konusu mektupta hadisleri alma yönteminden bahsederken, metrûkü'l-hadîs bir râviden hadis almadığını ifade etmektedir. Çalışmaya konu olan da Ebû Dâvûd'un bu ifadesidir. Zira *Sünen*'de ricâl âlimleri tarafından metrûk veya metrûkü'l-hadîs şeklinde nitelenen otuz dokuz râvi bulunmakta olup bu râvilerden on tanesinin şiddetli şekilde cerhe uğradığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, *Sünen*'de bu on râviden kaç hadis alındığı, hadislerin *Sünen*'de hangi bağlamda zikredildiği ve en önemlisi de hadislerin Kütüb-i Sitte'de başka güvenilir tariklerden rivayet edilip edilmediği sorularının cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Dâvûd, *Sünen*, metrûk, metrûkü'l-hadîs.

* Bu makale, "Cerh Lafzı Olarak Metrûk ve Metrûkü'l-hadîs -Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i Örneği-" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Arş. Gör., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı,
z.karakaya@hotmail.com.

Matrūk and Matrūk al-Hadīth Transmitters in Abū Dāvūd's Sunan and Their Transmissions

Abstract

Abū Dāvūd's Sunan has an important position among hadīth collections by its unique arrangements of legal ahādīth used as evidence by schools of law, and because of this it is widely accepted as the third book of al-Kutub al-Sitta after Sahīhayn. Even if he did not write an introduction elucidating purpose of the collection and the method of hadīth selection, Abū Dāvūd gave information on these subjects in his letter to Meccans answering the questions about his Sunan. While explaining his method of hadīth selection, Abū Dāvūd says that he did not include any hadīth coming from matrūk al-hadīth transmitters to his Sunan, and this statement is the subject of the present paper. After studying the transmitters of Sunan, it was found out that there are thirty-nine transmitters described as matrūk or matrūk al-hadīth among them and ten of these transmitters criticised severely by hadīth scholars. Accordingly, questions of how many ahādīth from these ten transmitters are included to Sunan, in what context they are given in the collection, and the most importantly if there are any other transmission supporting them, i.e. mutābī'at in al-Kutub al-Sitta were answered.

Key Words: Abū Dāvūd, *Sunan*, *matrūk*, *matrūk al-hadīth*.

Giriş

Ahkâm hadislerini bir araya getirmek amacıyla telif edilen sünen türü eserler, hicrî II. asırda tasnif faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. En önemli sünenler ise hadis tarihinin altın çağı olarak bilinen hicrî III. asırda telif edilmiştir. Ebû Dâvûd'un (ö. 275) *Sünen*'i de bu dönemde kaleme alınan önemli eserlerden biri olup, her bir fıkıh mezhebinin amelde delil olarak kullandığı hadisleri, güzel bir üslupla sunması nedeniyle hadis âlimleri tarafından takdirle karşılanmış ve böylece *Kütüb-i Sitte*'nin üçüncü kitabı olarak kabul edilmiştir. Ebû Dâvûd, *Sünen*'de izlediği yöntemi, eseri hakkında kendisine sorular soran Mekke ehline cevaben yazdığı mektupta açıklamış, *Sünen*'e aldığı hadisler, hadis alırken göz önünde bulundurduğu ilkeler hakkında bilgiler vermiştir.

Ebû Dâvûd söz konusu mektupta *Sünen*'de "metrûkü'l-hadîs" bir râvinin rivayetine yer vermediğini belirtmektedir. Hâlbuki *Sünen*'de "metrûk" veya "metrûkü'l-hadîs" şeklinde tavsif edilen râviler ve bu râvilerden gelen nakiller yer almaktadır. Bir râvinin metrûk olarak tavsif edilmesi ise göz ardı edilecek bir cerh değildir. Öte yandan bu şekilde cerh edilen her râvi gerçekte metrûk olmayabilir. Bu durumda cerh-ta'dîl âlimlerinin râvi hakkındaki bütün değerlendirmelerinin incelenmesi, o râvi hakkında genel kanaati tespit için önem arz etmektedir. Dolayısıyla hem Ebû Dâvûd'un metrûkü'l-hadîs ile kastının ne olduğunun anlaşılması hem de bu râviler hakkında hüküm verilebilmesi için *Sünen*'de bu şekilde tavsif edilen râvilerle ilgili diğer münekkidlerin görüşlerini bir arada değerlendirmek gerekmektedir.

Ebû Dâvûd'un metrûkü'l-hadîsten kastının anlaşılması, bu râvilerin *Sünen*'de yer alan rivayetlerini de incelemeyi gerekli kılmaktadır. Zira senedinde metrûk veya metrûkü'l-hadîs bir râvi bulunan hadisin isnadı metrûk sayılmasına rağmen rivayetin başka tariklerle desteklenmesi, o hadisin bir aslının olduğunu göstermek suretiyle, metrûk veya mevzû şeklinde değerlendirilmesini engelleyebilmektedir. Bu nedenle *Sünen*'de metrûk veya metrûkü'l-hadîs râvilerin rivayetlerinin özellikle de *Kütüb-i Sitte*'de güvenilir başka râviler vasıtasıyla nakledilip nakledilmediğine dair bir inceleme, söz konusu rivayetle ilgili kanaatin oluşması için gereklidir. Dolayısıyla çalışmada metrûk veya metrûkü'l-hadîs râvilerin yanı sıra bu râvilerin rivayetleri üzerinde durulacaktır.

I. CERH TERİMİ OLARAK METRÛK

Sözlükte "terk etmek, bırakmak, tahliye etmek" anlamındaki "ترك" fiilinin ism-i mef'ûlü olan metrûk,¹ cerh ıstılahı olarak genellikle hadisleri yazılmayan, hakkında bir ta'dîl lafzı olmaması yanında, herhangi bir cerh sebebiyle zayıf

1 Âsım Efendi, *el-Okyanûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, İstanbul, 1305, IV, 1054.

olduğu belirtilen râvilere işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Mertebe itibarıyla kezzâb, vazzâ‘ tabirlerinin bir derece aşağısında yer alan şiddetli cerh lafızlarından biridir. Metrûkü'l-hadis de metrûk ile aynı mânada kullanılmaktadır.² Cerh âlimlerinin iki lafız arasında fark gözettiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmaması da bu lafızların aynı anlamda kullanıldığını teyit etmektedir.

Metrûk teriminin bir cerh lafızı olarak kullanımını hicri III. asır ile başlatmak mümkündür. Zira bu asırdan önce yaşayan Şu‘be b. Haccâc (ö. 160), Süfyân es-Sevrî (ö. 161), Mâlik b. Enes (ö. 179), Abdullah b. Mübârek (ö. 181), Vekî‘ b. el-Cerrâh (ö. 197), Yahyâ el-Kattân (ö. 198) ve Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198) gibi tebeü't-tâbiin dönemi münekkidlerinin râviyi cerh etmek amacıyla hakkında “metrûk” dedikleri bir örneğe rastlanmamaktadır.³ Ancak hicri III. asra gelindiğinde bu dönemin önemli münekkidlerinden biri olan Ebû Hâtim’in (ö. 277) metrûk, metrûkü'l-hadis lafızlarını râviyi cerh etmek için sıklıkla kullandığı görülmektedir.⁴ Ayrıca ilk defa İbn Ebû Hâtim’in (ö. 327) düzenlediği cerh ta‘dil mertebelerinde hadisleri yazılmayan râviler hakkında kullanılan bir terim olarak dördüncü sırada zikredilmiştir. Daha sonraki asırlarda kullanımı giderek yaygınlaşan terim, Zehebî (ö. 748) ve Sehâvî'ye (ö. 902) göre üçüncü,⁵ Irâkî'ye (ö. 806) göre ikinci,⁶ İbn Hacer'in (ö. 852) *Takrîb*'deki tasnifine göre ise onuncu mertebede yer almaktadır.⁷

Genel anlamda hadisleri yazılmayan râvilere delâlet etmek üzere kullanılan metrûkun spesifik olarak tanımı ilk defa h. III. asırda yaşayan hadis hâfızı Ahmed b. Sâlih et-Taberî (ö. 248)⁸ tarafından yapılmıştır. Ahmed b. Sâlih'e göre metrûk,

2 Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 181.

3 Nitekim Halil İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicri İlk İki Asır* adlı çalışmasında yukarıda ismi geçen münekkidlerin kullandığı cerh lafızlarına ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Bu lafızlar arasında metrûk/metrûkü'l-hadis lafızlarının yer almaması, yukarıdaki ifadeyi teyit etmektedir (bk. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicri İlk İki Asır*, İstanbul: İFAV, 2015, s.178, 203,242, 271, 302, 381, 447).

4 Misaller için bk. İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1371/1952, II, 47, 126, 143, 146, 160, 182, 228; III, 12, 26, 27, 58, 61; IV, 32, 101, 115, 122.

5 Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *Mizânü'l-İtidâl fî nakdi'r-ricâl*, I-IV (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963, I, 4; Sehâvî, Şemseddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-mu iş bi-şerhi Elfıyyeti'l- adis li'l- 'Irâkî*, I-V (nşr. Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hudayr- Muhammed b. Abdullah b. Fehîd Âl-i Fehîd), Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426, II, 290.

6 Irâkî, Zeyneddîn Ebû'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Tebşıra ve't-tezkire* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1354, II, 10.

7 İbn Hacer, Şihâbeddîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1411/1991, s. 74-75.

8 Buhârî (ö. 256), Ebû Dâvûd (ö. 275), Tirmizî (ö. 279) gibi önemli muhaddislerin kendisinden hadis rivayet ettiği, özellikle Mısır ve Hicazlı âlimler tarafından nakledilen hadisleri çok iyi bilen Mısırlı hadis hâfızıdır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zehebî,

terki üzerinde ittifak edilen râvi hakkında kullanılan bir lafızdır. Terki üzerinde ittifak bulmayan râvilere ise zayıf lafızla işaret edilmelidir.⁹ Yaşadığı dönem dikkate alındığında Ahmed b. Sâlih'in metrûku zayıftan ayrı değerlendirmesi, tenkid terimi olarak metrûkun, erken tarihten itibaren özel bir anlam kazanmaya başladığını göstermektedir.

Müteahhirûn döneminde ise ilk defa Zehebî'nin, İbn Hibbân'ın (ö. 354) bir râvi için "sadûktur, fakat rivayeti az olmasına rağmen çok hata yapar" şeklindeki değerlendirmesi hakkında söyledikleri, metrûka yüklediği anlamla ilgili bir ipucu vermektedir. Zira Zehebî İbn Hibbân'ın bu ifadesini çelişkili bularak, sadûkun az hata yapan râviler için kullanılan bir terim olduğuna, az nakilde bulunmasına rağmen çok hata yapan râviler için ise metrûk teriminin kullanılması gerektiğine işaret etmektedir.¹⁰ Zehebî'nin bu değerlendirmesinden hareketle metrûku, kesretü'l-gaflet sahibi ve aynı zamanda az hadis rivayet eden râvi hakkında kullandığını söylemek mümkündür.

Metrûkun ve diğer cerh-ta'dîl lâfızlarının delâlet ettiği anlam hakkında sistematik şekilde bilgi veren ilk âlim İbn Hacer'dir. Zira o *Takribü't-Tehzib*'nin başında yaptığı tabaka tasnifinde râviler hakkında kullanmış olduğu cerh-ta'dîl lafızlarını ve bunların delâlet ettiği anlamları açıklamıştır.¹¹ Bu taksimata göre onuncu mertebede zikredilen metrûk veya metrûkü'l-hadis, hiçbir sûrette hakkında tevsik lafzı kullanılmayan üstelik ta'n edici bir sebeple suçlanan râviler hakkında kullanılmaktadır.¹² İbn Hacer'in *Takrib*'de metrûk ve metrûkü'l-hadis dediği râvilerin, diğer münekkidlere göre cerh-ta'dîl açısından durumları incelendiğinde, pek çok râvinin bazı münekkidlerce yalancılık ve hadis uydurmakla cerh edildiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle İbn Hacer'in metrûk ve metrûkü'l-hadis dediği râvilerin kusurları çoğunlukla adâlete taalluk eden, özellikle de kizble ilgili kusurlardır.

Metrûk veya metrûkü'l-hadis lafızları tek başına kullanıldığı gibi, (كذاب)¹³ gibi râvinin yalancı olduğuna, (ضعيف)¹⁴ gibi râvinin zayıf olduğuna delâlet eden

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ (nşr. Şuayb el-Arnaût-Kâmil el-Harrât), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982, XII, 160-177.

9 Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* (nşr. Ebû İshâk İbrâhim b. Mustafa Âl-i Bahbah ed-Dimyâti), y.y.: Dârü'l-Hüdâ, 1423/2003, I, 341-342.

10 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, IX, 429.

11 İbn Hacer, *Takrib*, s. 74-75.

12 İbn Hacer, *Takrib*, s. 74.

13 Misaller için bk. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 126, 160; III, 11-12, 58, 372; IV, 132; VI, 157, 392, 258; VIII, 57, 384; Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkin* (nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980, s. 72, 80, 84, 86; Dârekutnî, *Suâlatü's-Sülemî li'd-Dârekutnî* (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreys), Riyad: yay.y., 1427, s. 127.

14 İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *Mâ'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-*

bazı lafızlarla birlikte kullanılmıştır. Metrûkun, (واہ ضعیف متروک)¹⁵, (ضعیف الحدیث واہ متروک),¹⁶ (الحدیث ضعیف الحدیث منکر الحدیث جدا متروک الحدیث لا یکتب)¹⁷, (ضعیف الحدیث لا یرصدق متروک الحدیث)¹⁸, (الحدیث ضعیف الحدیث)¹⁸, (لیس بقوی متروک الحدیث ضعیف الحدیث)¹⁹ gibi mürekkeb lafızlarla birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Metrûkun (متروک متروک) şeklinde tekrar eden bir kullanımına da rastlanmakla birlikte²⁰ bu lafzın yalnızca bir râvi hakkında kullanılması, onun “sika sika”, “sebt sebt” ya da “za’if za’if” gibi tekrar eden lafızlar kadar yaygın olmadığını göstermektedir.

Metrûkla birlikte kullanılan cerh lafızları, metrûkun delâleti hakkında bir ipucu vermesine rağmen, delâletinin tespitinde tek başına bir ölçüt olarak kullanılmamalıdır. Örneğin bir münekkidin (ضعیف متروک) şeklindeki kullanımlarından hareketle za’if lafzının metrûk anlamında kullanıldığı neticesine varmak isabetli değildir. Zira her bir münekkidin farklı cerh-ta’dil yöntemleri olabilir. Nitekim Ebû Hâtim’in, râvileri pek çok lafız kullanarak cerh ettiği, bu yöntemle de râvilerin hallerini hafif cerhten şiddetliye giderek açıklamayı hedeflediği bilinmektedir.²¹ Dolayısıyla bir cerh lafzının delâleti incelenirken birlikte kullanıldığı lafızlardan ziyade cerh-tâ’dil ulemâsınının metodu, müteşeddid veya mütesâhil olup olmadığı, lafzın kullanıldığı bağlam, varsa bizzat o lafız ile ilgili görüşler ve hakkında o lafzın kullanıldığı râvi hakkında diğer âlimlerin görüşlerinin incelenmesi daha isabetli görülmektedir.²²

Du’afâ kaynakları incelendiğinde bir münekkidin hakkında metrûk dediği râviyi, başka bir münekkidin ta’dil ettiği durumlar göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili Abdülfettâh Ebû Gudde (1335-1917/1417-1997), metrûkun her ne kadar terki üzerinde ittifak edilen râvilere delâlete etmek üzere kullanılan bir lafız olsa da, bunun metrûk denilen râvi hakkında hiçbir münekkidin sika lafzını

hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahhârihim (nşr. Abdülalim Abdülazim el-Bestevî), Medine: Mektebetü'd-dâr, 1405-1985, I, 317; Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târih* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine: Mektebetü't-dâr, 1410, II, 122. Diğer misaller için bk. II, 123, 437; III, 60, 61, 139, 140, 141, 479; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 258-259; VII, 272.

15 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 246.

16 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 61.

17 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 173-174.

18 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 559.

19 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 496.

20 Bk. Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî), Pakistan: yay.y., 1404, s. 31.

21 İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl* (nşr. Âdil Ahmed Müveccid- Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, ts, neşredenin girişi, I, s. 56.

22 Mustafa Macit Karagözoğlu da Dârekutnî'nin *Sünen*'iyle ilgili yaptığı çalışmasında benzer noktalara temas etmektedir (bk. Mustafa Macit Karagözoğlu, *Zayıf Râviler: Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetleri*, İstanbul: İFAV, 2014, s. 231).

kullanamayacağı anlamına gelmediğini belirtmektedir.²³ Nitekim cerh-ta'dil ilmi icthâdî bir meseledir. Böyle bir durumda râvi hakkında verilecek hükmü çoğunluğun kanaati belirlemektedir.

II. EBÛ DÂVÛD'UN SÛNEN'İNE HADİS ALMA YÖNTEMİ

Ebû Dâvûd, *Sünen*'i hakkında kendisine sorulan sorulara cevap vermek üzere yazdığı *Risâletü'l-Îmâm Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihi*'nde²⁴ *Sünen*'nine hadis alırken hangi hususlara dikkat ettiği, ne tür rivayetlere yer verdiği gibi bazı meseleleri açıklamıştır. Mektubunda dile getirdiğine göre Ebû Dâvûd, *Sünen*'i yalnızca ahkâm hadislerinden derlemiş, zühd ve amellerin faziletleri gibi konulara değinmemiştir.²⁵ *Sünen*'de ahkâm hadislerini toplarken farklı mezheplerin fikhî meseleleriyle ilgili hadisleri toplamayı hedeflediği söylenebilir. Nitekim, mektupta fikhî mesâilin, Süfyân es-Sevrî'nin, Mâlik ve Şâfi'nin mesâili olduğunu ve *Sünen*'deki hadislerin de bu meselelerin aslını teşkil ettiğini ifade etmektedir.²⁶

Ebû Dâvûd, *Sünen*'de bu meseleleri ele alırken bir konuda bildiği en sahih hadisleri almaya gayret etmiş,²⁷ en sahih hadisi seçerken de isnadı âli olan hadislerle hıfz açısından kuvvetli râvilerin hadisleri arasından, isnadı âli olan hadislere öncelik vermiştir.²⁸ Bir konuda pek çok sahih hadis bulunmasına rağmen daha faydalı olacağını düşünerek o konu başlığı altında bir veya iki hadis zikretmekle yetinmiştir.²⁹ Zaman zaman bir hadisi ihtiva ettiği ziyade bir bilgi veya kelime nedeniyle iki veya üç farklı tarikiyle tekrar ederek, bazen de uzun bir hadisi mânanın bilinmesi ve fikhü'l-hadisın anlaşılması için ihtisar ederek vermiştir.³⁰

23 Leknevi, Ebû'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevi el-Hindi, *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü's-selâm, 1421/2000, s. 140, dn. 3.

24 Söz konusu mektup, ilk defa Prof. Dr. Mahmut Kavaklıoğlu tarafından tercüme edilmiş, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan tarafından tashihi yapılmıştır (Krş. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul: İFAV, 2009, s. 109, dn. 208).

25 Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü'l-Îmâm Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihi* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1926/2005, s. 54 (*Selâsü Resâil fî 'ilmi mustalahi'l-hadis içinde*)

26 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 46.

27 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 30.

28 Ebû Dâvûd'un bu ifadesi *Risâle*'de, "اقدم اسنادا و الاخر صاحبه اقوم في الحفظ" şeklinde yer almaktadır (bk. *Risâle*, s. 30-31). Ancak *Risâle*'nin farklı nüshalarında bu ifade "اقوم اقوم" şeklindedir. Yani "اقدم" ile "اقوم" kelimeleri yer değiştirmiştir (misal için bk. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfî Sünenihi* [nşr. Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ], Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmi, 1417/1997, s. 63). Ebû Gudde de "اسنادا" ifadesini tercih ederek, kelimenin âli isnad anlamına geldiğini beyan etmiştir (bk. *Risâle*, s. 31, dn. 1).

29 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 31.

30 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 32.

Sünen'de hadislerle ilgili bazı açıklamalarda bulunmakla birlikte hadisten çıkarılacak hükümlere fazla yer vermemiştir. Mektubunda da bunların *Sünen*'de yok denecek kadar az olduğunu belirtmiştir.³¹ Bazen de bir hadis, meşhur imamlar kanalıyla gelmesine rağmen Ebû Dâvûd meşhur imamların hadisinin aksine hükmü veya hükmün delâlet ettiği mânayı daha çok ifade edecek lafzı ihtiva eden hadisleri tercih etmiştir.³²

Ebû Dâvûd *Sünen*'de mürsel hadis karşısında müsned hadisin bulunmadığı bir konuda veya müsned hadisin hiç bulunmadığı konularda her ne kadar kuvvet açısından muttasıl hadise denk görmese de mürsel hadis zikretmiştir.³³ *Sünen*'de mürsellerin yanı sıra münker hadisler de bulunmaktadır. Ancak Ebû Dâvûd, münker hadise kendisinden başka bir hadis bulamadığı konularda yer vermiş ve hadisin münker olduğunu mutlaka açıklamıştır.³⁴ *Sünen*'de şiddetli zayıflık bulunan hadislerle de rastlamak mümkündür. Ancak Ebû Dâvûd *Sünen*'de yer alan şiddetli zayıf hadisleri ve bir hadisin senedinde bulunan zayıflığı münker hadislerde olduğu gibi açıklamıştır.³⁵ Hakkında herhangi bir şey söylemediği hadisler için "sâlih" ifadesini kullanmış ve bu hadislerin bir kısmının diğerlerinden daha sahih olduğunu başka bir ifadeyle sâlih hadislerin de üstünlük açısından mertebelerinin olduğunu ifade etmiştir.³⁶

Sünen'deki hadislerin çoğunluğu meşhur hadislerden oluşmaktadır. Ancak Ebû Dâvûd'un meşhur hadisten kastı, muhaddislerin yüklediği istilâh anlamı değil; fukaha, fetvâ ehli ve muhaddisler arasında şöhret bulan, haber-i vâhid olmakla birlikte kendisiyle amel edilen hadislerdir.³⁷ Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de

31 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 45.

32 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 52.

33 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 33.

34 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 33.

35 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 37-38.

36 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 38-41. Ebû Dâvûd'un 'sâlih' hadis ile neyi kastettiği açık değildir. Bu nedenle bazı âlimler, söz konusu mesele üzerine eğilmişler ve Ebû Dâvûd'un sâlih hadis ile neyi ifade etmek istediğine dair bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Görüşler için bk. Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 404-408. İbn Hacer Ebû Dâvûd'un, hakkında bir şey söylemediği hadisleri *Sahîhayn*'de bulunan veya sıhhat şartlarını taşıyan hadisler, hasen li-zâtihi hadisler; başka tariklerle desteklenerek hasen mertebesine yükselen hadisler ve zayıf hadisler olmak üzere dört kısımda değerlendirmiştir (bk. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh* [nşr. Rebî b. Hâdi Umeyr], Riyad: Dârü'r-Râye, 1415/1994, I, 435). Bikâi ise Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de yer verdiği hadisleri altı kısımda mütalaa ederek, sâlih ile hakkında şiddetli zayıflık bulanmayan hadislerin kastedildiğini belirtmekte ve bu hadislerin başka tariklerle desteklendiği takdirde ihticâc için, desteklenmediği durumlarda ise i'tibâr için kullanılabilirliğinin altını çizmektedir (bk. Bikâi, Ebû'l-Hasen Burhâneddîn İbrâhim b. Ömer el-Bikâi, *el-Nüketü'l-vefiyye bi-mâ fi şerhi'l-Elfiyye* [nşr. Mâhir Yasin Fahl], Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2007, I, 257-258).

37 Bk. Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 47, dn. 2; Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 87.

garîb hadisler zikretmeme hususuna dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Zira mektubunda Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Saîd gibi güvenilir ilim erbabının rivayeti de olsa garîb hadisle ihticâc edilmediğini vurgulamaktadır.³⁸ Ebû Dâvûd'un garîb hadis ile yalnız ferd hadisi değil, bilinen bir hadise muhalif, nâdirat kabilinden olan hadisleri kastettiği anlaşılmaktadır.³⁹

Sünen'de mürsel ve müdelles gibi muttasıl olmayan hadisler de yer almaktadır.⁴⁰ Ebû Dâvûd, bu tür munkatı rivayetlere yer vermesinin nedenini, hadis ehlinin genelinin sahih hadis bulunmayan durumlarda, Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110) Câbir b. Abdullah'tan (ö. 70) ve Ebû Hüreyre'den (ö. 58) mürsel olarak, Ebû İshak'ın (ö. 126) Hâris el-A'ver'den (ö. 65) tedlis yaparak rivayet ettiği hadisleri muttasıl olarak değerlendirdikleri şeklinde bir gerekçeyle açıklamaktadır. Öte yandan *Sünen*'de bu tür hadislerin çok az olduğuna işaret etmektedir.⁴¹

Ebû Dâvûd'un zaman zaman illetli hadislere de yer verdiği anlaşılmaktadır. Zira mektubunda, bir hadisin sahih ve illetten salim olma durumunu ortaya koymak için yeterli açıklama yapamayacağı hadisleri *Sünen*'e almadığı, aldığı bazı illetli hadislerin ise illetini beyan ettiğini; öte yandan zaman zaman kitabına aldığı bazı illetli hadislere ya illetine vakıf olamadığı için ya da illetine vakıf olduğu halde avama zarar vereceği gerekçesiyle herhangi bir açıklama yapmadan yer verdiğini dile getirmektedir.⁴²

Bazen bir hadisin isnadı her ne kadar zahiren muttasıl olarak görülse de diğer tarikleri toplandığında o hadisin aslında muttasıl olmadığı anlaşılır; dolayısıyla hadis sahih olmaktan çıkar. Bu durumda Ebû Dâvûd, *Sünen*'de zahiren muttasıl gibi görünen hadisi bırakıp, hadisin asıl isnadını yani muttasıl olmayan isnadını zikretmiştir.⁴³ Ebû Dâvûd, bunu bilmeyen kişinin, hakkında "sahihsiz hadisi bırakıp illetli hadisi zikretti" şeklinde düşünebileceğinin farkındadır. Buradan Ebû Dâvûd'un amacının illetli bir hadis zikretmek değil, bir hadisi illetli de olsa asıl isnadıyla vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Konu açısından Ebû Dâvûd'un mektubundaki en dikkat çekici ifadesi *Sünen*'de metrûkü'l-hadis bir râvinin rivayetine yer vermediğini belirtmesidir.⁴⁴ İbn Receb, Ebû Dâvûd'un bu ifadesinin kendi değerlendirmesine göre metrûkü'l-hadis olan râvilerin rivayetlerini tahrir etmediği veya bu râvinin terkinde ittifak edilen bir râvi olmadığı, veyahut hakkında metrûkü'l-hadis, müttehem bi'l-kizb 'denilen' râvilerin rivayetini tahrir etmekte bir mahsur görmediği şeklinde

38 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 47.

39 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 47, dn. 3.

40 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 48.

41 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 49.

42 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 50.

43 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 53.

44 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 33.

anlaşılabileceğine işaret etmekteyse de⁴⁵ vakiada *Sünen*'de metrükül-hadis râvilerin rivayetleri mevcuttur. Aşağıda metrük/metrükül-hadis şeklinde tavsif edilen bazı râviler incelenecek, bu râvilerin *Sünen*'deki rivayetlerinin *Kütüb-i Sitte*'de geçen başka güvenilir tariklerinin olup olmadığı araştırılacaktır.

III. SÜNEN'DE GEÇEN METRÛK RÂVİLER

1. Ebû Saïd Hâlid b. Amr el-Kûraşî el-Enevî (ö. ?)

Hâlid b. Amr; Hişâm ed-Destüvâî (ö. 153), Şu'be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd (ö. 175) gibi önemli muhaddislerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şihâb b. Abbâd el-Abdî (ö. 224), el-Hasen b. Ali el-Hallâd (ö. 242) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁴⁶ Cerh ve ta'dil kaynaklarında Hâlid hakkında herhangi bir ta'dil lafzının kullanılmadığı aksine kendisinin şiddetli şekilde cerh edildiği görülmektedir. Nitekim râvi hakkında İbn Maïn⁴⁷ ve Ebû Dâvûd⁴⁸ "leyse bi-şey", Ahmed b. Hanbel (ö. 241)⁴⁹ ve Nesâî (ö. 303)⁵⁰ "leyse bi-sika", Buhârî (ö. 256) "münkerül-hadis",⁵¹ Ebû Hâtim "metrükül-hadis, zayıf",⁵² Ebû Zür'a "vâhi'l-hadis",⁵³ Zehebî ise "terekûhu"⁵⁴ lafızlarını kullanmıştır.

Hâlid'i şiddetli şekilde ta'n edenlerin yanı sıra yalancılıkla cerh eden münekkidler de bulunmaktadır. Bu münekkidler arasında Hâlid'in yalan

45 İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdâdî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nüreddin İtr), Dımaşk: Dârü'l-Mellâh, 1398/1978, I, 397.

46 Mizzi, Cemâleddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992, VIII, 138- 139.

47 İbn Maïn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maïn, *Ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dımaşk: Matbûâtı mecmâi'l-lügati'l-Arabiyye, 1405/1985, I, 60; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VIII, 139-140.

48 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü Ebî 'Ubeyd el-Âcurri Ebâ Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî* (nşr. Abdülalim Abdülazîm el-Bestevî), Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997, I, 112-113.

49 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs), Riyad: Dârü'l-Hânî, 1422/2001, III, 254; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 344.

50 Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkin* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1976, s. 172.

51 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr* (nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts., III, 164; a.mlf., *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-sagir* (Muhmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986, s. 43.

52 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 344.

53 Ebû Zür'a, Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berzâ'i* (nşr. Sa'dî el-Hâşimî), (*Ebû Zür'a ve cühûdühü fi's-Sünne* içinde), Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1409/1989, s. 434.

54 Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehü rivâye fi'l-kütübi's-sitte* (nşr. Muhammed Avvâme-Ahmed Muhammed Nembr el-Hatîb), Cidde: Dârü'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992, I, 367.

söylediğini,⁵⁵ başka bir sefer de Şu'be'den mevzû hadis naklettiğini dile getiren İbn Maîn,⁵⁶ bâtil hadisler rivayet ettiğini ifade eden Ahmed b. Hanbel,⁵⁷ Hâlid hakkında "hadis uydururdu" ibaresini kullanan⁵⁸ hadis hâfızı Ebû Ali Sâlih b. Muhammed Cezere (ö. 293) gibi âlimleri saymak mümkündür.

Hâlid'in mevzû hadis rivayet ettiği kanaatinde olan münekkidlerden biri de İbn Hibbân'dır. Ona göre Hâlid, sikalardan tek başına mevzû hadis nakleden râviler arasında yer almaktadır.⁵⁹ İbn Hibbân'ın yanı sıra İbn Adî (ö. 365), Hâlid'in, münker hadisler rivayet ettiğine dikkat çekerek özellikle Leys'ten aldığı hadislerin tamamının bâtil olup, Hâlid'in bu hadisleri Leys adına uydurduğunu dile getirmektedir. Hâlid'in Leys dışında başka râvilerden gelen hadislerinin de kusurlu olduğunu belirten İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerin çoğunluğunun uydurma olduğu neticesine varmıştır.⁶⁰ İbn Hacer ise Yahyâ b. Maîn'in Hâlid'i kizb ile itham ettiğini, Sâlih Cezere ve diğer bazı âlimler tarafından ise vaz'a nispet edildiğini haber vermektedir.⁶¹

İbn Maîn "leyse bi-şey", Buhârî "münkerü'l-hadis"i, Nesâî "leyse bi-sika"yı metrûk râviye delâlet etmek üzere kullanmaktadırlar.⁶² Fakat pek çok münekkidin Hâlid hakkında onun yalancılığına ve hadis uydurduğuna delâlet eden değerlendirmeleri, râvinin "müttehem bi'l-kizb" olduğunu göstermektedir. Nitekim İbn Hacer'in râvi hakkında "metrûk" ifadesini kullanmayarak, bazı münekkidlerin Hâlid'i kizble itham ettiğini belirtmesi İbn Hacer'e göre de söz konusu râvinin "müttehem bi'l-kizb" olduğuna işaret etmektedir.

Kizble itham edilen Hâlid b. Amr'ın *Sünen*'de yalnız bir tarihte bulunduğu tespit edilmiştir. Hâlid'in yer aldığı rivayet şu şekildedir:

55 İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 60; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, VIII, 139-140.

56 Hatîb, *Târihu Medîneti's-selâm ve ahbâri muhaddisihâ ve zikru kuttânihâ'l-ulemâ min gayri ehlihâ ve vâridihâ* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001, IX, 237.

57 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 254; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 344.

58 Hatîb, *Târih*, IX, 238; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, I-IV, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995, I, 528.

59 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1412/1992, I, 283; İbnü'l-Cevzi, Cemâleddin Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali el-Bağdâdî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406/1986, I, 249.

60 İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 458- 461.

61 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 189.

62 İbn Maîn'in söz konusu lafzı metrûk anlamında kullandığı bilgisi için bk. Ahmet Yücel, *Hadis İlmünde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015, s. 98-99; Buhârî için bk. Yücel, *Hadis İlmünde Tenkit Terimleri*, s. 79-80; Nesâî için bk. Zühal Karakaya, *Cerh Lafzı Olarak Metrûk ve Metrûkü'l-hadis -Ebû Dâvûd'un Sünen'i Örneği-* (yüksek lisans tezi, 2017), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 27.

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ وَخَالِدُ بْنُ عَمْرٍو وَأَبُو حَدَيْقَةَ قَالُوا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بِإِسْنَادِهِ بِحَدِّدَا قَالَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ وَقَالَ بَعْضُهُمْ مَرَّةً وَاحِدَةً.⁶³

Muâviye (b. Hişâm) (ö. 204), Hâlid b. Amr ve Ebû Huzeýfe (ö. 220) dedi ki: “Süfyân es-Sevri hadisi aynı isnadla bize rivayet etti. Buna göre Alkâme (ö. 61) şöyle dedi: “(Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32)) başlangıçta (tekbirde) ellerini kaldırdı.” (Râvilerden) bazıları da şöyle dedi: “bir kere”.

Hâlid b. Amr’ın yer aldığı rivayetle irtibatı nedeniyle bir önceki rivayeti de aktarmak konuyu açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacaktır. O da şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَاصِمٍ - يَعْنِي ابْنَ كَلْبٍ - عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً. قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا مُخْتَصَرٌ مِنْ حَدِيثٍ طَوِيلٍ وَلَيْسَ هُوَ بِصَحِيحٍ عَلَى هَذَا اللَّفْظِ.⁶⁴

Alkâme b. Kays, Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) şöyle dediğini söylemiştir: “Size Hz. Peygamber’in (s.a.v.) namazını kıldırayım mı?” (Alkâme sözlerine devam ederek) şöyle söyledi: (Sonra) namaz kıldı ve (iftitah tekbirinde olmak üzere yalnız) bir kere ellerini kaldırdı.

Ebû Dâvûd: “Bu hadis, uzunca bir hadisten özetir ve bu lafızlarla sahih değildir” dedi.⁶⁵

63 Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation, 2000, I, “Salât” 121, (hadis nr. 749).

64 Ebû Dâvûd, “Salât” 121, (hadis nr. 748); Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-Hâfiz Celâleddin es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1414/1984, “İftitâh” 20, (hadis nr. 1058); “İftitâh” 87, (hadis nr. 1026); Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009, I, “Salât” 77, (hadis nr. 256). Tirmizî söz konusu hadisin hasen, İbn Hazm ise sahih olduğunu ifade etmiştir. Ancak Abdullah b. Mübârek ve Dârekutnî hadisin sabit olmadığı, Ebû Hâtîm hatalı olduğu, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî ise zayıf olduğu görüşündedir. Ebû Dâvûd da sahih olmadığını ifade etmektedir. İbn Hibbân ise esasında hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmekle birlikte namazda rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılmamasıyla ilgili Küfe ehlinde nakledilen en hasen hadis olduğunu belirtmektedir (bk. İbn Hacer, *Telhisü'l-habîr fî tahriri ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebir* (nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb), y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995, I, 401-402; Azimâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr ed-Diyânüvî, *'Avnü'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1410/1990, II, 316).

65 Ebû Dâvûd’un bu ifadesinin *Sünen*’in bütün nüshalarında bulunmayıp, sadece iki nüshasında yer aldığına işaret edilmektedir (bk. Azimâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, II, 318). *Sünen*’in Avvâme neşrinde ise bu ifadenin İlyas b. Osman el-Kürdî nüshasının haşiyesinde yer aldığı belirtilmektedir (bk. Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme) Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1425/2004, I, dn. 748). Lü'lûi nüshasını esas alan Avvâme baskısında hadisin sonunda bu ibare yer almamaktadır (bk. “Salât” 118, [hadis nr. 748]). Açıklamayla ilgili olarak Sehârenfûri (ö. 1346) ise söz konusu ibarenin Ebû Dâvûd’a aidiyetinin şüpheli olduğuna dikkat çekmektedir. İbare, Ebû Dâvûd’a ait olsa bile “sahih değildir” sözünün hadisin zayıflığına delâlet etmediğini vurgulayan Sehârenfûri, bir hadisin sahih olmadığı söyleminin o hadisin

Aktarılan rivayetlerden anlaşılacağına göre, Ebû Dâvûd, ikinci rivayete asıl olarak, Hâlid'in bulunduğu rivayete ise asıl hadisin mütâbîlerine, yani Süfyân'dan nakledilen diğer tariklerine işaret etmek amacıyla yer vermiştir. Hadisi Süfyân'dan, Vekî' b. el-Cerrâh başta olmak üzere Muâviye b. Hişâm, Hâlid b. Amr ve Ebû Huzeyfe nakletmektedir. Hadisin asıl isnadında Hâlid'in mütâbî râvilerinden biri olan Vekî' b. el-Cerrâh sika olup,⁶⁶ isnaddaki diğer râviler de güvenilirlerdir.⁶⁷

Hâlid'in mütâbîi olan bir diğer râvi Muâviye b. Hişâm hakkında İclî (ö. 261), Ebû Dâvûd, Zehebî "sikâ",⁶⁸ bazı âlimler ise "sadûk"⁶⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Huzeyfe ise hıfzıyla ilgili bazı sorunları bulunmakla birlikte pek çok âlim tarafından "sadûk" olarak tavsif edilmiştir.⁷⁰ Dört râvi dışında Nesâî'nin *Sünen*'inde aynı hadisi Süfyân es-Sevrî'den Abdullah b. Mübârek'in de rivayet ettiği görülmektedir.⁷¹ Abdullah b. Mübârek ise hadis imamlarından olup sika bir râvidir.⁷² Bu bilgilerden hareketle Abdullah b. Mes'ûd hadisinin Süfyân'dan beş farklı tarikle rivayet edildiğini, Hâlid b. Amr tariki hariç diğer tariklerin ise güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.⁷³

sadece zayıf olduğu anlamına gelmeyeceğini, hasen de olabileceğini ifade etmektedir (bk. Sehârenfûri, Halil Ahmed b. Mecîd Sehârenfûri, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd* (nşr. Muhammed Zekeriyâ Kandelevî), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts., IV, 471). Sehârenfûri'nin bu ifadesi onun söz konusu hadisle ilgili müspet bir kanaat taşıdığını göstermektedir.

66 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 341; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 37-39; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 311-314.

67 Osman b. Ebû Şeybe için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 130; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XIX, 478-487; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 35-39; İbn Hacer, *Takrib*, s. 386. Vekî' b. el-Cerrâh için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 341; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 37-39; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 311-314. Âsım b. Küleyb için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 10; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât* (nşr. Muhammed Abdülmuid Han), Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1398/1978, VII, 256; Zehebî, *el-Mugni fî'd-du'afâ'* (nşr. Nüreddin İtr), Katar: İdâretü ihyâi't-türâs, ts, II, 457-458; İbn Hacer, *Takrib*, s. 286. Abdurrahman b. el-Esved için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 73; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 209; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVI, 531-533; İbn Hacer, *Takrib*, s. 336. Alkâme b. Kays için bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 145-148; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 404-405; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 34; İbn Hacer, *Takrib*, s. 397.

68 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 285; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 220; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 215.

69 Dârimî, Ebû Said Osman b. Saîd ed-Dârimî, *Târîhu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fî tecrihi'r-ruvât ve ta'dilihim* (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Dimaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1400/1980, s. 61; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 385; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 220; İbn Hacer, *Takrib*, s. 538.

70 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 305; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 163-164; Zehebî, *el-Mugni*, II, 337; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXIX, 147-149; İbn Hacer, *Takrib*, s. 554.

71 Nesâî, "İftitâh" 87, (hadis nr. 1026).

72 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 265, 275.

73 Ebû Dâvûd'un yer verdiği hadise mâna açısından uygunluk arz eden başka bir hadis de Berâ b. Âzib'den nakledilmektedir (bk. Ebû Dâvûd, "Salât" 120, [hadis nr. 750]).

Netice itibariyle Hâlid yalancılıkla cerh edilen bir râvi olmasına rağmen Ebû Dâvûd, kendisine *Sünen*'inde yer vermiştir. Ancak Ebû Dâvûd'un, Hâlid'in rivayetini konuyla ilgili asıl rivayetin farklı tariklerine işaret etmek amacıyla ve makrûnen, başka bir ifadeyle güvenilir râviler ile birlikte zikretmiştir. Nitekim, Mizzî (ö. 742) de Ebû Dâvûd'un Hâlid'in rivayetini başka güvenilir râvilerin rivayeti ile birlikte verdiği dile getirmektedir.⁷⁴ Bu durum ise Ebû Dâvûd'un, râvi kizbe nispet edilmiş veya kendisinin ifadesi ile "leyse bi-şey" olsa da böyle bir râvinin rivayetini destekleyen güvenilir başka tarikler ile birlikte zikretmekte bir sakınca görmediğine dair ipuçları sunmaktadır. Ebû Dâvûd'un asıl hadisi ve akabinde bu hadisin Hâlid'in tarihini de içeren mütâbilerine işaret etmesinde, asıl hadisin fikhî bir boyutunun olması da etkin bir rol oynamıştır. Zira söz konusu hadis, amele medâr olan bir hadistir.⁷⁵

2. Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî (ö. 199)

Medineli olan İbn Zebâle; İmâm Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Abdürrezzak b. Hemmâm (ö. 211) gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234), Ahmed b. Sâlih el-Misrî (ö. 248), Hârûn b. Abdullah el-Hammâl (ö. ?) gibi râviler yer almaktadır.⁷⁶

İbn Zebâle, cerh ve ta'dil âlimlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından ciddi şekilde tenkide tabi tutularak yalanla itham edilmiştir. İbn Maîn, İbn Zebâle hakkında "kezzâb, lem yekün bi-şey"⁷⁷, başka bir defasında ise "leyse bi-sika, yesrikü'l-hadis" ifadesini kullanmıştır.⁷⁸ İbn Zebâle'nin talebeleri arasında yer alan Ahmed b. Sâlih ise İbn Zebâle'den elli bin veya yüz bin hadis yazdığını fakat daha sonra onun hadis uydurduğunu anlayınca bütün hadislerini terk ettiğini ifade etmiştir.⁷⁹ Cûzcânî (ö. 259) hadislerine güvenilmediğine "İbn Zebâle'nin hadislerine hiç kimse inanmaz" diyerek dikkat çekmiştir.⁸⁰ Bunun yanı sıra Ebû

Ancak bu hadisin isnadında yer alan râvilerden Yezîd b. Ebû Ziyâd zayıftır (bk. İbn Maîn, *Târihu Yahyâ b. Ma'in* (nşr. Abdullah Ahmed Hasan), Beyrut: Dârü'l-kalem, ts. II, 48; Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl* (nşr. Abdülazîm Abdülalîm el-Besteve), Pakistan: Hadith Academy, 1411/1990, s. 151; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 252; Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 72; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXII, 135-140; Zehebî, *el-Mugni*, II, 420; İbn Hacer, *Takrib*, s. 601).

74 Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, VIII, 141.

75 Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh), Halep: Matbaatü'l-ilmîyye, 1351/1932, I, 193.

76 Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXV, 61-64.

77 İbn Maîn, *Târih*, I, 167; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

78 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 228; İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, II, 275.

79 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 168; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXV, 65; İbn Hacer, *Tehzib*, III, 541.

80 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 231; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXV, 65.

Dâvûd da İbn Zebâle'nin yalancı olduğunu belirtmiş⁸¹ ve kendisini Medine ehlinin yalancı râvileri arasında saymıştır.⁸² Aynı şekilde Sâcî'nin (ö. 307) İbn Zebâle'yi yalanla itham ettiği onun hakkında "Mâlik adına yalan hadis uydurdu dediği" haber verilmektedir.⁸³ İbn Hacer söz konusu râvi hakkında "kezzebûhu" ifadesini kullanmıştır.⁸⁴ Nesâî,⁸⁵ Ezdî (ö. 334),⁸⁶ Dârekutnî (ö. 385)⁸⁷ ve Zehebî⁸⁸ ise İbn Zebâle'yi "metrûkü'l-hadis" veya "metrûk" olarak tavsif etmişlerdir. Buhârî, münker rivayetlerinin olduğuna dikkat çekmiş,⁸⁹ Ebû Hâtim ise İbn Zebâle'nin hadislerini Vakidî (ö. 207) gibi zayıf râvilerin hadislerine benzeterek hakkında "vâhi'l-hadis, za'ifü'l-hadis, zâhibü'l-hadis, münkerü'l-hadis, leyse bi-metrûk" ifadelerini kullanmış, Ebû Zür'a da kendisini "vâhi'l-hadis" olarak tavsif etmiştir.⁹⁰ İbn Hibbân, İbn Zebâle'nin hadis hırsızlığı⁹¹ yaptığını dile getirmiştir.⁹²

İbn Zebâle hakkında söylenenler dikkate alındığında hiçbir şekilde tevsik edilmediği aksine Ebû Dâvûd başta olmak üzere pek çok münekkidin kendisini yalancılıkla cerh ettiği ve metrûk olarak tavsif ettiği görülmektedir. Bu nedenle İbn Zebâle'nin terkinde ittifak edilen bir râvi olduğunu söylemek mümkündür. Ebû Dâvûd'a göre de İbn Zebâle yalancı biri olmasına rağmen, *Sünen*'de ismi zikredilmektedir.

Ebû Dâvûd, Ebyaz b. Hammâl'in iktâ ile ilgili şu rivayetine yer vermiş:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ التَّمِيمِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْفَلَانِيُّ - الْمَعْنَى وَاجِدٌ - أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى بْنِ قَيْسٍ الْمَأْرِبِيُّ حَدَّثَهُمْ أَحْبَبَ أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ شُرَاحِيلَ عَنْ سُمَيِّ بْنِ قَيْسٍ عَنْ شُمَيْرٍ - قَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ ابْنُ عَبْدِ الْمَدَانِ - عَنْ أَبِيضَ بْنِ حَمَّالٍ أَنَّهُ وَقَدَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَاسْتَنْطَعَهُ الْمَلْحَ - قَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ الَّذِي بَمَأْرَبَ - فَقَطَعَهُ لَهُ فَلَمَّا أَنْ وَى قَالَ رَجُلًا مِنَ الْمَجْلِسِ أَتَدْرِي مَا قَطَعْتَ لَهُ إِذَا قَطَعْتَ لَهُ الْمَاءَ الْعِدَّ. قَالَ فَاتَّبَعَتْ مِنْهُ قَالَ وَسَأَلَهُ عَمَّا يُحْكِي مِنَ الْأَرَاكِ قَالَ «مَا لَمْ تَتَلَهُ خِفَافًا». وَقَالَ ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ «أَخْفَافُ الْإِبِلِ».⁹³

81 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 51; Zehebî, *el-Mugnî*, II, 180.

82 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 310-311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 66.

83 İbn Hacer, *Tehzib*, III, 541.

84 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 474.

85 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 233; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

86 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 51.

87 Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 59.

88 Zehebî, *el-Kâşif*, II, 164.

89 Buhârî, *ed-Du'afâ' ü's-sagîr*, s. 103; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370.

90 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 228.

91 Hadis hırsızlığı (سرقة الحديث), bir kimsenin, bir hocadan bir hadisi muteber yollarla almadığı halde muteber yolla aldığı iddia etmesi veya bir hocadan geldiği bilinen hadisi, bu hocanın tabakasındaki başka bir hocaya atfetmesi anlamında kullanılan cerh lafzıdır (Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 276). Mütekaddimün dönemi eserlerindeki kullanımı için bk. Rahime Karayığit, *Duafâ Literatüründe Serikatü'l-Hadis Kavramı* (yüksek lisans tezi, 2016), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-52.

92 İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, II, 275; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 51.

93 Ebû Dâvûd, "Harâc" 36, (hadis nr. 3066); Tirmizî, "Akhâm" 39, (hadis nr. 1435); İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnaût),

Ebyaz b. Hammâl'den (ö. ?) rivayet edildiğine göre, kendisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi ve Allah Resûlü'nden (s.a.v.) tuzlayı kendisine bağışlamasını istedi. İbn Mütevekkil (bu kısmı) "Me'rib'deki tuzla" şeklinde rivayet etti. Hz. Peygamber de (s.a.v.) ona tuzlayı bağışladı. Ebyaz dönüp gidince, mecliste bulunan bir kişi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "Ona neyi bağışladın biliyor musun? Hazır ve kesilmeyen suyu bağışladın" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.) tuzlayı Ebyaz'dan geri aldı. Ebyaz (bu defa) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) erâk ağaçlarından oluşan mamur arazinin kendisine bağışlanmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise "Toynaklarının değmemesi şartıyla (verebilirim)" buyurdu. İbn Mütevekkil "deve toynakları" dedi.

Ebû Dâvûd, Ebyaz b. Hammâl'dan rivayet edilen bu hadisin hemen akabinde ise İbn Zebâle'nin şöyle dediğini belirtmiştir:

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَخْرُومِيُّ «مَا لَمْ تَنْتَلُهُ أَخْفَافُ الْإِبِلِ» يَعْنِي أَنَّ الْإِبِلَ تَأْكُلُ مُشْتَهَى رُءُوسِهَا وَتُجَمَّى مَا فَوْقَهُ.⁹⁴

Muhammed b. el-Hasen (b. Zebâle) el-Mahzûmî dedi ki: "Develerin toynaklarının değmemesi şartıyla" ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kastettiği şudur: Develer başlarının erişebildiği yere kadar otları yerler, bunun ilerisinde kalan yerler ise korunmuştur.

Buradan anlaşıldığına göre Ebû Dâvûd, hadiste geçen 'مَا لَمْ تَنْتَلُهُ أَخْفَافُ الْإِبِلِ' ifadesi hakkında İbn Zebâle'nin açıklamasına yer vermiştir. *Kütüb-i Sitte* müellifleri arasında bu açıklamaya yalnızca Ebû Dâvûd'un yer verdiği görülmektedir. İbn Zebâle'nin söz konusu yorumunun *Sünen*'de bulunması hakkında İbn Hacer, Ebû Dâvûd'un İbn Zebâle'den herhangi bir hadis tahrîc etmediğini, sadece İbn Zebâle'nin hadisin yorumuyla ilgili açıklamasını aldığını bunun ise hadis tahrîci anlamına gelmediğini belirtmektedir.⁹⁵ Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un İbn Zebâle'yi zikretmesinin nedeni, hadiste geçen ifadenin anlaşılmasına katkı sağladığı içindir.

3. Ebû Seleme Yahyâ b. el-Alâ el-Becelî (ö. 160)

Ebû Abd künyesiyle de tanınan Yahyâ b. el-Alâ; Muhammed b. Yahyâ b. el-Habbân (ö. 121), Eyyüb es-Sahtiyânî, Zeyd b. Eslem (ö. 136) gibi pek çok hocadan hadis nakletmiş, kendisinden de Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211), Muhammed b. İsa İbnü't-Tabbâ' (ö. 224) gibi râviler nakilde bulunmuştur.⁹⁶

Yahyâ b. el-Alâ, neredeyse hiçbir münekkid tarafından ta'dil edilmemiş, aksine şiddetli şekilde tenkide uğramıştır. Ebû Dâvûd kendisini zayıf kabul etse

Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009, "Rühûn" 17, (hadis nr. 2475).

94 Ebû Dâvûd, "Harâc" 36, (hadis nr. 3067).

95 İbn Hacer, *Tehzib*, III, 541.

96 Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 484-486.

de⁹⁷ Vekî b. el-Cerrâh,⁹⁸ Ahmed b. Hanbel⁹⁹ gibi âlimler, Yahyâ b. el-Alâ'nın yalancı olduğunu ve hadis uydurduğunu ifade etmiştir. Vekî'in Yahyâ b. el-Alâ hakkında olumsuz kanaate sahip olmasının nedeni, Yahyâ'nın yemekte iken ayakkabıları çıkarma konusunda rivayet ettiği yirmiye¹⁰⁰ yakın hadistir.¹⁰¹ Buhârî de Vekî'in Yahyâ hakkındaki menfi kanaatini belirtmek üzere 'yetekellemu fihi' ifadesini kullanmıştır.¹⁰² Yahyâ'nın hadislerinin mevzû¹⁰³ olduğuna dikkat çeken bir diğer âlim ise İbn Adî'dir. İbn Adî, Yahyâ'nın rivayetlerinin mütâbînin bulunmadığını ayrıca bu rivayetlerin tamamının gayru mahfûz¹⁰⁴ olduğunu belirterek hadislerinde açık bir zayıflık bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵ Müteahhirûn âlimlerinden İbn Hacer de Yahyâ'yı uydurma hadis rivayet etmekle itham eden âlimleri kastederek onun hakkında 'rumiye bi'l-vaz' ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁶ Yahyâ, kızble cerh edilmesinin yanı sıra Nesâî,¹⁰⁷ Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249),¹⁰⁸ Buhârî,¹⁰⁹ Ezdî,¹¹⁰ Dûlâbî (ö. 310),¹¹¹ ve Dârekutnî¹¹² tarafından "metrûkû'l-hadis" olarak tavsif edilmiştir. Zehebî kendisini "terekûhu" şeklinde cerh etmiştir.¹¹³

Yahyâ'yı cerh eden diğer münekkidler arasında ise hakkında "leyse bi-

97 Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 487; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 380.

98 Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir* (nşr. Abdülmu'tî Emin Kal'acı), Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1404/1984, IV, 437; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 487.

99 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 486; Zehebî, *el-Mugni*, II, 409.

100 Bazı nakillerde bu sayı on olarak geçmektedir (bk. Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 487).

101 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 341; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 180; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

102 Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 125.

103 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 488; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 380.

104 Gayru mahfûz, sika bir râvinin sika râvilere veya kendisinden daha sika olan râvilere muhalefet ederek rivayet ettiği hadis anlamında kullanılan bir terimdir (Bk. Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 89) Ancak Yahyâ zayıf bir râvi olduğu için onun rivayetlerine gayru mahfûz demekle İbn Adî, sika râvilerin rivayetlerine muhalefeti kastetmiş olmalıdır.

105 İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 28; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 488; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 380.

106 İbn Hacer, *Takrib*, s. 595.

107 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 248; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

108 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 180.

109 İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23.

110 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, III, 200.

111 İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 380. Ancak Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ'* da Yahyâ b. el-Alâ hakkında "za'if" dediği görülmektedir (bk. Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ'* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1421/2000, II, 779).

112 Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXI, 486; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 397.

113 Zehebî, *el-Kâşif*, II, 372.

sika”¹¹⁴ diyen İbn Maîn, bir defasında “gayru mukni”, başka bir defasında ise “vâh” olduğunu belirten¹¹⁵ Cûzcânî, “yu’rafu ve yünkeru” şeklinde ta’n eden¹¹⁶ Fesevî (ö. 277), “münkerü’l-hadis, fihi za’f”¹¹⁷ diyen Sâcî, “leyse bi’l-kavî ve fi hadisihi da’f”¹¹⁸ olarak tavsif eden Ebû Hâtim ve Ebû Zür’a yer almaktadır. İbn Hibbân ise hadisleriyle ihticâc etmenin câiz olmadığını dile getirmektedir.¹¹⁹

Yahyâ’nın *Sünen*’de bir rivayeti bulunmaktadır. *Kütüb-i Sitte*’de yalnızca Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan bu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَضَعَ تَمْرَةً عَلَى كَيْسْتَرٍ فَقَالَ: «هَذِهِ إِذَا مِ هَذِهِ».¹²⁰

Yusuf b. Abdullah b. Selâm’dan (ö. 100) (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Resûlullah’ı (s.a.v.) gördüm, hurmayı bir ekme parçasının üzerine koyup, “Bu (hurma) bunun (ekmeğin) katığıdır” buyurdu.*

Söz konusu hadiste Yahyâ’dan başka cerh edilen veya zayıf addedilen bir râvi yer almamaktadır. Yahyâ ise âlimlerin çoğu tarafından hadis uydurmakla cerh edilen bir râvidir. Vekî b. el-Cerrâh’ın da işaret ettiği gibi Yahyâ’nın cerhine yemek sırasında ayakkabıları çıkarma konusunda rivayet ettiği yirmiye yakın hadis neden olmuştur. Vekî gibi cerh etme sebebini açıkça beyan eden biri olmasa da, Yahyâ’yı yalancılıkla cerh eden veya metrûk olarak addeden âlimlerin de Yahyâ’yı cerh etme nedeni söz konusu hadisler olabilir.

Sünen’de aynı hadis, Hârûn b. Abdullah–Ömer b. Hafs–Hafs b. Gîyâs–Muhammed b. Ebû Yahyâ–Yezîd el-A’ver tarikiyle Yusuf b. Abdullah b. Selâm’dan rivayet edilmektedir. Yahyâ’nın mütâbii olan Muhammed b. Ebû Yahyâ güvenilir bir râvidir. Ancak isnadda yer alan bir diğer râvi Yezîd el-A’ver meçhûl olarak tavsif edilmektedir.¹²¹ Fakat Münzirî Yezîd el-A’ver kanalıyla rivayet edilen bu hadisin “hasen” olduğunu söylemektedir.¹²²

Hadisin sahâbî râvisi Yusuf, başta Buhârî olmak üzere dört *Sünen* müellifinin hadis tahrîc ettiği bir sahâbîdir. Ayrıca *Sünen*’de geçen bu rivayet, bizzat Yusuf’un (r.a.) rivayetleri arasında zikredilmektedir. Başka bir ifadeyle Ebû Dâvûd’un

114 İbn Maîn, *Târîh*, II, 284; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 23; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkin*, III, 200; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, IV, 397.

115 Cûzcânî, *Ahvâlü’r-ricâl*, s. 341; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 486; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

116 Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, III, 141; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

117 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 380.

118 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IX, 180; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXI, 486.

119 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 116; İbnü’l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkin*, III, 200.

120 Ebû Dâvûd, “Eymân ve’n-nüzûr” 10, (hadis nr. 3261, 3262); “Et’ime” 42, (hadis nr. 3832).

121 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 599.

122 Münzirî, *Muhtasar*, III, 472.

Sünen'inde yer verdiği bu rivayetin bir aslının olduğu anlaşılmaktadır. Hadisle ilgili dikkat çeken bir husus ise ne *Sünen* şârihlerinin ne de diğer âlimlerin Yahyâ'nın rivayet ettiği yukarıda zikredilen hadis hakkında hiçbir yorum yapmamaları, sadece hadiste geçen katık ile kastedilen mânanın tespitine yönelik görüşlerin zikrine yoğunlaşmalarıdır. Esasen âlimlerin bu davranışları, söz konusu hadisin sabit olduğuna hamledilebilir. Buna bağlı olarak da Ebû Dâvûd'un Yahyâ'nın rivayetini tahrîc etme sebebi, söz konusu hadisin ma'mûlün bih olmasıyla açıklanabilir.

4. *Ebân b. Ebû Ayyâş el-Abdî* (ö. 138)

Ebân b. Ebû Ayyâş, Enes b. Mâlik (ö. 93), Hasan-ı Basrî (ö. 110), Huleyd b. Abdullah el-Aserî (ö. ?) gibi şahsiyetlerden nakilde bulunmuş, kendisinden de İmrân el-Kattân (ö. 161?), Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Seleme (ö. 167) gibi râviler hadis rivayet etmiştir.¹²³

Ebân, bazı âlimler tarafından hadis rivayetine ehil görülmemiş, hatta bazıları tarafından yalan söylemekle itham edilmiştir.¹²⁴ İlk dönem münekkidlerinden Ali b. el-Medîni, Ebân'dan "za'if za'if" şeklinde bahsetmektedir.¹²⁵ Nitekim Ali b. el-Medîni'nin bu lafzı metrûk anlamında kullandığı bilinmektedir.¹²⁶ İbn Maîn de Ebân'ın "metrûkü'l-hadîs" olduğunu ifade etmektedir.¹²⁷ Bu iki cerh ta'dil âliminin dışında Ahmed b. Hanbel,¹²⁸ Nesâî,¹²⁹ Ebû Hâtim,¹³⁰ Dârekutnî,¹³¹ İbn Hacer¹³² gibi pek çok münekkid de Ebân'ın metrûk olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu râvi sâkit,¹³³ kendisinden semâ ettiği bazı râvilerin hadislerini temyiz edemediği gerekçesiyle "vâh bi'merra"¹³⁴ ve "münkerü'l-hadîs"¹³⁵ şeklinde de cerh edilmiştir.

Ebân hakkında genellikle cerh lafzılarının kullanılması ve hiçbir hadis âlimi

123 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 19-20.

124 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 295-296; İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, I, 96; İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn* (nşr. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgari), Medine: yay.y., 1409/1989, s. 45; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 19- 24; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 10-15; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 55.

125 Ali b. el-Medîni, Ebû'l-Hasen Ali b. Abdullah es-Sa'dî, *Su'âlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebû Şeybe li Ali b. el-Medîni* (nşr. Muvaffak Abdullâh Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404, s. 54.

126 İkrâmullah İmdâdülhak, *el-İmâm 'Ali b. el-Medîni ve menhecühü fî nakdi'r-ricâl*, Mekte: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408, s. 586-588.

127 İbn Maîn, *Târîh*, II, 117.

128 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 412; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 207.

129 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s.148

130 Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 296.

131 Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 87.

132 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 87.

133 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 173.

134 Ebû Zür'a, *ed-Du'afâ' ve ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î*, s. 478.

135 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 295-296.

tarafından tevsik edilmemesi dikkat çekmektedir. Ancak burada dikkati çeken başka bir husus da Ebân'ın rivayetine bizzat *Sünen*'inde yer veren Ebû Dâvûd'un söz konusu râvinin hadisinin yazılıp yazılmayacağıyla ilgili kendisine yöneltilen soruya verdiği menfî cevaptır.¹³⁶ Daha açık bir ifadeyle Ebû Dâvûd, Ebân hakkında hem hadisleri yazılmaz derken hem de *Sünen*'inde ondan gelen bir hadise yer vermektedir. Ayrıca bu husus, Ebû Dâvûd'un Mekkelilere yazdığı mektupta terkinde icmâ edilen hiçbir râvinin hadisine *Sünen*'inde yer vermediğine dair ifadesine de ters düşmektedir. Zira râvi pek çok cerh âlimi tarafından metrûk olarak tavsif edildiğinden terki üzerinde icmânın gerçekleştiği düşünülebilir. Bu nedenle Ebû Dâvûd'un Ebân'ın rivayetine yer vermesinin mâkul bir açıklaması olmalıdır. Aksi takdirde bir tenâkuz arz etmektedir. Bu durumun izaha kavuşması için *Sünen*'de Ebân'ın bulunduğu rivayeti incelemek gerekmektedir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَنْفِيُّ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ حَدَّثَنَا عَمْرَانُ الْقَطَّانُ حَدَّثَنَا هَنَادَةُ وَأَبَانُ كِلَاهُمَا عَنْ حَلْبَيْدِ الْعَصْرِيِّ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «تَحَسَّنْ مَنْ جَاءَ بِحِرٍّ مَعَ إِيْمَانٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مَنْ خَافَ عَلَى الصَّلَاةِ الْحَمْسِ عَلَى وَضُوئِهِمْ وَرُكُوعِهِمْ وَسُجُودِهِمْ وَمَوَاقِفَتِهِمْ وَصَامَ رَمَضَانَ وَحَجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَأَعْطَى الرِّجَاةَ طَيِّبَةً بِمَا نَفْسُهُ وَأَدَّى الْأَمَانَةَ». قَالُوا يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ وَمَا أَدَاءُ الْأَمَانَةِ قَالَ الْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ.¹³⁷

Ebû'd-Derdâ'dan (ö. 32) (r.a.) Allah Resûlü'nün (s.a.v.) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Beş (haslet) vardır ki, kim onları (bilerek ve) inanarak yaparsa cennete girer: (Bu hasletlerin sahipleri) Abdestlerine, rükûlarına, secdelerine ve vakitlerine riâyet ederek namaza devam eden, Ramazanda oruç tutan, gücü yeterse hacceden, gönlü râzi olarak zekât veren ve emânete riâyet edenlerdir.” (İşitenler): “Ey Ebû'd-Derdâ! Emânete riâyet nedir?” dediler. “Cünüplükten dolayı yıkanmak” dedi.

Yukarıdaki rivayet, *Kütüb-i Sitte* içindeki başka bir kaynakta yer almamaktadır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un, Ebân gibi metrûk bir râvinin rivayetini yer vermesi problemine bir de rivayetin sadece onun *Sünen*'inde yer alması meselesi eklenmekte, bu nedenle Ebû Dâvûd'un böyle bir tutum sergilemesinin arkasında yatan sebebin tespitinin önemi artmaktadır. Bütün bu mülâhazalar ışığında meseleye cevap arandığında, metrûk bir râvi olan Ebân'ın yer aldığı rivayetin *Sünen*'de geçmesinin, *Sünen* nüshaları arasındaki rivayet farklılığından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sünen'in pek çok rivayet nüshası bulunmaktadır. Bunlar arasından sadece Ebû İsmâ Remlî (ö. 320), Ebû Hasen İbn Abd (ö. 328), Lü'lûî (ö. 333), İbn Arabî (ö. 340-41) ve İbn Dâse (ö. 346) olmak üzere beş râvinin nüshası vasıtasıyla *Sünen* bugüne ulaşmakta, Lü'lûî'ninki en sağlamı, İbn Arabî'ninki ise en noksanı olarak

136 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 415.

137 Ebû Dâvûd, “Salât” 9, (hadis nr. 429).

da nüsha kabul edilmektedir.¹³⁸ Ayrıca bazı kaynaklarda işaret edildiği üzere bu nüshalarında geçen hadisler veya açıklamalar *Sünen*'in diğer nüshalarında yer almayabilmektedir.¹³⁹

Yukarıdaki bilgiler ışığında Ebân'dan gelen rivayet incelendiğinde, Lü'lûî nüshasına dayalı neşirlerin bazılarında söz konusu rivayetin yer almadığı görülmektedir¹⁴⁰ ki bu durum meseleye açıklık kazandırmaktadır. Zira Ebân'dan gelen bu hadisin Lü'lûî'ye değil, İbn Arabî'ye ait olduğu bilinmektedir.¹⁴¹ Lü'lûî nüshasını esas alan kaynaklarda Ebân rivayetinin yer alması meselesine gelince, hadis Lü'lûî nüshasında Ebû Dâvûd tarafından sonradan çıkarılması ve bazı müstensih râvilerin bu durumdan haberdar olmaması, *Sünen* nüshalarının hepsine vakıf olan râvilerin mukayeseleri neticesinde bazı rivayetleri dâhil etmeleri veya son olarak rivayetlerin karıştırılması gibi durumların olması muhtemeldir. Neticede problemin Ebû Dâvûd'dan değil, sonraki râvilerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nüsha farkıyla ilgili bir problem olmakla birlikte Ebû Dâvûd'un metrûk râvilerin rivayetlerini makrûnen rivayette bir sorun görmemesiyle de yorumlanabilir. Nitekim Ebû Dâvûd, Ebân'ın rivayetini yalnız başına değil sika bir râvi olan Katâde b. Diâme (ö. 117) ile birlikte zikretmiştir.

5. *İshâk b. Abdullah b. Ebû Ferve el-Medenî (ö. 144)*

İshâk b. Ebû Ferve, Hz. Ömer'in azadlı kölesi Nâfi (ö. 117), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124) gibi pek çok kişiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden rivayet edenler arasında ise Şuayb b. Ebû Hamza (ö. 162), Abdullah b. Lehîa (ö. 174), el-Velîd b. Müslim (ö. 195) gibi râviler yer almaktadır.¹⁴²

İshâk b. Ebû Ferve'nin hadislerinin yazılmayacağı konusunda pek çok hadis âliminin ittifakı bulunmaktadır. Nitekim, Medine mescidinde otururlarken, İshâk'ı, "Hz. Peygamber şunları söyledi" derken duyan Zührî, kendisine isnadı olmayan hadisler rivayet ettiği gerekçesiyle kızmıştır.¹⁴³ İmâm Mâlik ve Şâfi (ö. 204) de İshâk'ı tenkid etmiş ve kendisini terk etmişlerdir.¹⁴⁴ Bu nedenle Ebû

138 *Sünen*'in nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Dâvûd, *Sünen* (nşr. Muhammed Avvâme), neşredenin girişi s. 10-18; James Robson, "Suneni Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti" (çev. Talat Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1-4 (1956), s.173-182; Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, s. 92-113.

139 Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hâsîs şerhu ihtisârî 'ulûmi'l-hadis*, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1996, s. 137.

140 *Sünen*'in Muhammed Avvâme neşrinde söz konusu hadisin yerinde, namazın vaktinde kılınmasının önemi ile ilgili başka bir hadis yer almaktadır.

141 Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etrâf* (nşr. Abdüssamed Şereffeddin), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983, VIII, 221.

142 Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, II, 446-447.

143 Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, I, 102; İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, I, 131; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, II, 449; İbn Hacer, *Tehzib*, I, 123;

144 Halilî, Ebû Ya'lâ Halil b. Abdullâh el-Halilî el-Kavzîni, *Kitâbü'l-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ'il-hadis* (nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd,

Ferve ailesine mensup diğer kişiler hadis nakli konusunda sika kabul edilirken, İshâk bundan istisna tutularak hadislerinin yazılmayacağına ve kendisinden hadis yazmanın helâl olmadığına dikkat çekilmiştir.¹⁴⁵ İshâk'ın bazı hadislerin isnadlarını değiştirerek ve mürsel hadisi mevsûl rivayet ettiği belirtilmektedir.¹⁴⁶ Bunun yanı sıra İshâk b. Ebû Ferve Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Nesâî, Dârekutnî, İbn Hacer gibi pek çok cerh ta'dil âlimi tarafından "metrûk" veya "metrûk'ül-hadis" olarak tavsif edilmekte¹⁴⁷ ayrıca kendisi için "za'if",¹⁴⁸ "münker'ül-hadis",¹⁴⁹ "terekûhu"¹⁵⁰ gibi lafızlar da kullanılmakta, hatta "kezzâb" olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁵¹

Âlimlerin İshâk hakkındaki görüşleri dikkate alındığında onun güvenilir olduğuna işaret eden hiçbir ta'dil lafzının yer almadığı görülmektedir. Yalancılıkla cerh edilmesi, pek çok münekkidin terkinde ve hadisinin yazılmaması noktasında fikir birliğine varması, söz konusu râvinin metrûk olduğuna delâlet etmektedir.

Metrûk olan İshâk'ın, ne amaçla ve hangi bağlamda *Sünen*'de zikredildiği meselesi tetkike muhtaçtır. Tetkik neticesinde ise Ebû Dâvûd'un rivayete yer verme nedeni anlaşılmaktadır. İshâk'ın yer aldığı rivayet, kendinden bir önceki rivayetle bağlantılı olduğu için aşağıda ikisi birlikte ele alınacaktır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ نَجْدَةَ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ ح وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْطَاكِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُبَيْتَرٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ أَنَّ الْحَكَمَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَهُمْ - الْمَعْنَى - كَلَّمَهُمْ عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ عَمْرِ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي جَيْشِ قَبِيلِ نَجْدٍ وَاتَّبَعْتِ سَرِيَّةَ مِنَ الْجَيْشِ فَكَانَ سُهْمَانُ الْجَيْشِ اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَتَقَالَ أَهْلُ السَّرِيَّةِ بَعِيرًا بَعِيرًا فَكَانَتْ سُهْمَانُهُمْ ثَلَاثَةَ عَشَرَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ.

حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عُثْبَةَ الدَّمَشْقِيُّ قَالَ قَالَ الْوَلِيدُ - بَغْيِ ابْنِ مُسْلِمٍ - حَدَّثْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ بِحَدِّ الْحَدِيثِ قُلْتُ وَكَذَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قَتَوَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ لَا تَغْدِلُ مَنْ سَمَّيْتَ بِمَالِكٍ هَكَذَا أَوْ نَحْوَهُ يَعْنِي مَالِكُ بْنُ أَبِي.

İbn Ömer'den (ö. 73) (r.a.) rivayetle demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bizi bir askerî birlikle (seriyye olarak) Necd yakınlarına gönderdi. Seriyye ordudan

1409/1989, I, 194.

145 İbn Maîn, *Târîh*, I, 167-168; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 55; Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 213; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, II, 601; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I, 102; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 530; Mizzî, *Tehzîbül-Kemâl*, II, 453; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 193.

146 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 131.

147 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 154; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 228; Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s.84; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 531; İbn Hacer, *Takrîb*, s.102

148 İbn Şâhin, *Târîhu esmâ'id-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*, s. 55; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 123.

149 İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 531; İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkı, *Târîhu medîneti Dımaşk* (nşr. Muhibbüddin Ebû Saîd el-Amrevî), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995, VIII, 243-255; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 452.

150 Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagir*, s. 21; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 119.

151 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 451; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 123.

152 Ebû Dâvûd, "Cihâd" 157, (hadis nr. 2743, 2744).

ayrıldı. O zamanlar ordudakilerin hisseleri on ikişer deveydi. Hz. Peygamber (s.a.v.) seriyede bulunanlara birer deve daha nefel olarak verdi de hisseleri on üç deveye oldu.”

Velid b. Müslim dedi ki: “Abdullah b. Mübârek’e bu hadisten bahsettim. Aynı hadisi İbn Ebû Ferme Nâfi’den bize rivayet etti” dedim. Abdullah b. Mübârek de şöyle dedi: “Senin söylediğin bu kimse (İbn Ebû Ferme) Mâlik’e (adalet ve zabt bakımından) denk olamaz” veya buna benzer bir şey söyledi.

İlk hadisin isnadında Şuayb b. Ebû Hamza–Nâfi–Abdullah b. Ömer yer almakta, hadisi Şuayb b. Ebû Hamza’dan, Velid b. Müslim, Mübeşşir (ö. 200), Hakem b. Nâfi (ö. 221) olmak üzere üç râvi nakletmektedir. Bu râvilerden de sırasıyla Abdülvehhâb b. Necde (ö. 232), Mûsâ b. Abdurrahmân ve Muhammed b. Avf (ö. 272) rivayet etmektedir. İsnad güvenilir râvilerden oluşmaktadır.

Konuyla ilgili kısım ise ikinci rivayettir. Zira bu ikinci rivayette, sika bir râvi olan Velid b. Müslim,¹⁵³ İbn Mübârek’e hem Şuayb b. Ebû Hamza vasıtasıyla Nâfi’den aldığı ilk hadisi rivayet ettiğini hem de yine aynı hadisi, İshâk b. Ebû Ferme vasıtayla Nâfi’den aktardığını bildirmektedir. Başka bir ifadeyle Velid b. Müslim bu hadisi, hem güvenilir bir râvi olan Şuayb’dan¹⁵⁴ hem de metrûk olan İshâk b. Ebû Ferme’den almıştır. Abdullah b. Mübârek de Velid’e, İbn Ebû Ferme’nin adalet ve zabt bakımından Mâlik b. Enes seviyesinde bir râvi olmadığını ifade etmiştir.

Abdullah b. Mübârek’in İshâk ve Mâlik mukayesesini, aynı hadisin Mâlik tarafından da rivayet edildiği düşüncesine sevk etmektedir. Nitekim Ebû Dâvûd Mâlik’ten gelen benzer bir rivayete de *Sünen*’de yer vermektedir.¹⁵⁵ Mâlik dışında, *Sünen*’de benzer hadisi Nâfi’den rivayet edenler arasında Muhammed b. İshâk, Leys b. Sa’d, Ubeydullah b. Ömer gibi râviler de bulunmaktadır.¹⁵⁶ Bir diğer ifadeyle söz konusu hadis Şuayb ve İshâk dışında güvenilir râviler ile *Sünen*’de yerini almaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Ebu Dâvûd, *Sünen*’de söz konusu hadisin benzer bütün tarihlerine yer vermek istemiş, dolayısıyla İbn Ebû Ferme

153 İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 343; Dârekutnî, *Su’âlâtü’s-Sülemî*, s. 318-319; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IX, 16-17; Zehebi, *er-Ruvâtü’s-sikât el-mütekelimü fihim bimâ-lâ yücübü reddehüm* (nşr. Muhammed İbrahim el-Mevsilî), Beyrut: Dârü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1412/1992, s. 186; Zehebi, *el-Mugni*, II, 388; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 325-326; İbn Hacer, *Takrib*, s. 584; Süyûtî, *Kitâbü esmâi’l-müdellesin* (nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr), Beyrut: Dârü’l-Cil, 1412/1992, s. 102.

154 İbn Maîn, *Su’âlâtü İbn Cüneyd* (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Medine: Mektebetü’l-dâr, 1408/1988, s. 394; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 496; Ahmed b. Hanbel, *Su’âlâtü Ebî Dâvûd li’l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi cerhi’r-ruvâti ve ta’dilihim* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1414/1994, s. 263; İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 458; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, IV, 345; Mizzi, *Tehzibü’l-Kemâl*, XII, 516-520; İbn Hacer, *Takrib*, s. 267.

155 Ebû Dâvûd, “Cihâd” 157, (hadis nr. 2746).

156 Ebû Dâvûd, “Cihâd” 157, (hadis nr. 2745, 2746, 2747).

isnadını da asıl hadisin mütâbiî olması nedeniyle zikretmiştir. Nitekim, *Sünen* dışında *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de de aynı sahâbî râvisinden farklı tariklerle gelen benzer hadislere rastlamak mümkündür.¹⁵⁷

Ebû Dâvûd'un, hadisin aslında pek çok güvenilir tarikten gelmesine rağmen İbn Ebû Ferme gibi metrûk bir râvinin bulunduğu isnada yer vermesi ilgi çekici olsa da, Ebû Dâvûd'un bunu bilinçli olarak yaptığını söylemek mümkündür. Çünkü güvenilir pek çok tarikten geldiği için hadisin sıhhati hususunda bir şüphe yoktur. Bu nedenle, İbn Ebû Ferme tarihini mütâbiî olarak zikretmekte bir sakınca görmemesi muhtemeldir. Ayrıca Ebû Dâvûd'un özellikle İbnü'l-Mübârek'in açıklamalarına yer vermesi de anlamlıdır. Zira isnadla ilgili bir probleme bir bakıma İbnü'l-Mübârek işaret etmektedir. Ebû Dâvûd, bu nedenle tekrar bir açıklama yapma gereği duymamış olabilir.

6. Eyyûb b. Hût Ebû Ümeyye el-Basrî (ö. ?)

Eyyûb b. Hût, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de zikrettiği râvilerden biridir. Ancak İbn Mübârek söz konusu râviyi terk etmiş,¹⁵⁸ hatta bir defasında kendisine Eyyûb'den bahsedildiğinde "irmi bih" demiştir.¹⁵⁹ İbn Maîn de râvinin zayıf olup ve hadisinin yazılamayacağına işaret ederken¹⁶⁰ yine aynı râvi hakkında "leyse bi-şey" ifadesini kullanmıştır.¹⁶¹ Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249), bazı âlimler tarafından yalancılıkla itham edilen¹⁶² Eyyûb'un "kezzâb" bir râvi olmadığını ancak çok hata ve vehm sahibi olmasından ötürü "metrûk" şeklinde tavsif edilebilecek bir râvi olduğunun altını çizmektedir.¹⁶³ Nitekim Ebû Hâtim, Cûzcânî, Nesâî, Dârekutnî, İbn Hacer gibi pek çok cerh-ta'dîl âlimi kendisini "metrûk" olarak tavsif etmektedir.¹⁶⁴ Meşhur muhaddislerden, münker hadis rivayet etme gerekçesiyle "münkerü'l-hadis"¹⁶⁵ olarak da cerh edilen Eyyûb'un aynı zamanda isnadında Enes b. Mâlik'in

157 Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. Abdülmelik Mücâhid), Riyad: Dârü's-selâm, 1419/1999, "Farzu'l-humus" 15, (hadis nr. 3134); "Megâzi" 58, (hadis nr. 4338); Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü'l-Kurtuba, 1430/2009, "Cihâd" 1749.

158 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 484; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 414; Buhârî, *Kitâbü'd-Du'âfâ'i's-sagir*, s.22.

159 Ukaylî, *ed-Du'âfâ'ü'l-kebir*, I, 110.

160 İbn Maîn, *Târih*, II, 115; Ukaylî, *ed-Du'âfâ'ü'l-kebir*, I, 110; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246.

161 İbn Adî, *el-Kâmil* (nşr. Komisyon), Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., I, 341.

162 İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü'l-Fikr), I, 341; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 286; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1423/2002, II, 238-239.

163 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246; İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü'l-Fikr), I, 343.

164 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246; Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 163; Nesâî, *ed-Du'âfâ' ve'l-metrûkin*, s. 149; Dârekutnî, *ed-Du'âfâ' ve'l-metrûkin* s. 88; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 118.

165 İbn Hibbân, *el-Mecrûhin*, I, 166. Hadisler için bk. İbn Adî, *el-Kâmil* (Dârü'l-Fikr), I, 342-343.

yer aldığı bir hadisi vaz' ettiğine dair nakiller de bulunmaktadır.¹⁶⁶ *Sünen*'de rivayetini yer veren Ebû Dâvûd da râvi hakkında "leyle bişey" demiştir.¹⁶⁷ Râvi hakkındaki bütün bu görüşler dikkate alındığında hakkında hiçbir tevsik lafzı bulunmaması, bilakis kezzâb başta olmak üzere şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid edilmesi ve terkinde ittifak eden bir çoğunluğun varlığı bu râvinin metrûk olduğunu göstermektedir. Nitekim bâtil hadisler rivayet etmesi gerekçesiyle Eyyûb'un terkinde âlimlerin icmâ ettikleri vurgulanmaktadır.¹⁶⁸

Eyyûb'un *Sünen*'de geçen rivayeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَزْمَةَ أَحْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ أُيُوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « وَدِدْتُ أَنْ عِنْدِي خَبِزَةٌ بَيْضَاءُ مِنْ بَرَةِ سَمْرَاءَ مَلْبَغَةً يَسْتَمِنُّ وَلَيْتَنِي ». فَتَمَّ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَأَخَذَهُ فَجَاءَ بِهِ فَقَالَ « فِي أَيِّ شَيْءٍ كَانَ هَذَا ». قَالَ فِي عُكَّةٍ ضَبَّ قَالَ « ارْزُقْهُ »¹⁶⁹

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre Resûlullah (s.a.v.): “ (Şu anda) Önümde esmer buğday (unun)dan yağ ve sütle karıştırılarak yapılmış beyaz bir ekmeğin olması ne kadar arzu ederdim.” dedi. Bunun üzerine (orada bulunan) cemaatten biri kalktı ve bu ekmeği yaparak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdi. [Hz. Peygamber (s.a.v.) ekmeği görünce onu getiren zâta]: “Bu (yağ) neyin içerisinde (bulunuyor) idi?” diye sorunca; “keler (derisin)den (yapılmış) bir kap içerisindeydi” diye cevap verdi. (Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.v.): “Onu (derhal önümden) kaldır!” buyurdu.

Sünen'de geçen yukarıdaki rivayetle ilgili Ebû Dâvûd'un “bu hadis münkerdir, isnadda bulunan Eyyûb da Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131) değildir” şeklinde açıklama yaptığı görülmektedir.¹⁷⁰ Nitekim onun bu sözü, *Sünen*'ini tavsif ettiği mektupta, “şiddetli zayıflık bulunan bir hadis zikretmişsem mutlaka onun zaafiyetini açıklamışımdır”¹⁷¹ ifadesine uygun düşmektedir. Ancak burada konuyla ilgili önemli bir husus, Ebû Dâvûd'un bu açıklamasının, *Sünen* baskılarının bazılarında bulunmamasıdır.¹⁷² Söz konusu durumun, *Sünen* nüshaları arasındaki rivayet farklılığından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim *Sünen* şârihi Azimâbâdî bu konuya değinerek *Sünen*'in bazı nüshalarında Ebû Dâvûd'dan gelen söz konusu açıklamanın yer almadığını ifade etmekte ve ayrıca Mizzi'nin *Tuhftü'l-eşrâf* da, Münziri'nin (ö. 656) *Muhtasar*'ında bu noktaya hiç temas etmediğinin

166 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* (nşr. Muhammed Muhyiddin el-Asfar), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419/1999, s. 128.

167 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurri*, I, 358.

168 İbn Hacer, *Tehzib*, I, 203.

169 Ebû Dâvûd, “Et'ime” 38, (hadis nr. 3820); İbn Mâce, “Et'ime” 47, (hadis nr. 3341).

170 Ebû Dâvûd, “Et'ime” 38, (hadis nr. 3820).

171 Ebû Dâvûd, *Risâle*, s. 69-70.

172 Muhammed Avvâme neşrinde söz konusu rivayet ile ilgili Ebû Dâvûd'un açıklaması yer almamaktadır (bk. Ebû Dâvûd, “Et'ime” 39, [hadis nr. 3814]).

altını çizmektedir.¹⁷³ Azimâbâdî'nin de ifade ettiği gibi Mizzî ve Münzirî Ebû Dâvûd'un açıklamasından hiç bahsetmemekte üstelik Mizzî söz konusu rivayete Eyyûb es-Sahtiyânî'nin biyografisi altında yer vermektedir.¹⁷⁴ Bununla birlikte *Sünen*'in dört nüshasını esas alan Mizzî'nin bu rivayetin geçtiği nüsha ilgili olarak bir açıklama yapmaması rivayetin hangi nüshada yer aldığı tespitini zorlaştırmaktadır. Öte yandan İbn Hacer'in Eyyûb b. Hût bahsinde söz konusu açıklamayla ilgili düştüğü kayıt, rivayetin kesin olarak bulunduğu nüshalardan birinin Abd nüshası¹⁷⁵ olduğu hakkında bir ipucu vermekteyse de bu konu tetkike muhtaç olduğundan rivayete ilgili açıklamanın bulunduğu nüsha hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Ebû Dâvûd'un rivayet hakkındaki açıklamasının hangi nüshada yer aldığı meselesi önemi haiz olmakla birlikte, ilgili kaydın tespiti konu açısından doğrudan bir irtibat teşkil etmemektedir. Neticede kaynaklardan Ebû Dâvûd'un söz konusu hadis hakkında açıklama yaptığı anlaşılmaktadır. Bu açıklamada Ebû Dâvûd rivayetin münker olduğuna işaret etmekle birlikte rivayetin isnadında yer alan Eyyûb'un, Eyyûb es-Sahtiyânî olmadığına dikkat çekmesi ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim Eyyûb b. Hût ile Eyyûb es-Sahtiyânî'nin karışma ihtimali çok yüksektir. Zira rivayetin isnadında yer alan Hüseyin b. Vâkîd, hem Eyyûb b. Hût'tan hem de Eyyûb es-Sahtiyânî'den hadis almıştır.¹⁷⁶ Ayrıca her ikisinin hocaları arasında Nâfi yer almaktadır.¹⁷⁷ Bu nedenle yukarıdaki isnad ile ilgili olarak herhangi bir kayıt bulunmaksızın rivayetin Eyyûb b. Hût'a mı yoksa Eyyûb es-Sahtiyânî'ye mi ait olduğunun anlaşılması mümkün değildir. Nitekim yukarıda da bahsedildiği gibi Mizzî her iki râviyi karıştırmıştır. Onun söz konusu râvileri karıştırmaması, *Tuhfe*'deki rivayetin akabinde Ebû Dâvûd'un yaptığı açıklamadan hiç bahsetmemesiyle yakından ilgilidir. Yani Mizzî Ebû Dâvûd'un yaptığı bu açıklamaya muttali olmamış olmalı ki *Tuhfe*'sinde hiç bahsetmemiş ve bu nedenle de râvileri karıştırmıştır. Bu bağlamda Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'de de Eyyûb b. Hût'un biyografisine yer vermemesi ayrıca dikkat çekicidir.

Eyyûb es-Sahtiyânî ile Eyyûb b. Hût'un karıştırılması rivayetin sıhhatiyle ilgili hükmü de önemli ölçüde etkilemektedir. Zira Eyyûb es-Sahtiyânî sika¹⁷⁸

173 Azimâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, X, 213.

174 Mizzî, *Tuhfetü'l-eshraf*, VI, 75; Münzirî, *Muhtasar*, III, 469.

175 İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 203.

176 İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 209-210; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 491-492; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 438.

177 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 246; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 203; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 458-59; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 200.

178 İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001, IX, 246-250; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 409-410; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 133; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 53; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 460-464.

Eyyûb b. Hût ise daha önce belirtildiği üzere metrûk bir râvidir. *Sünen*'de yer alan rivayetle ilgili olarak Ebû Dâvûd bizzat kendisi Eyyûb hakkında kayıt düşmemiş olsaydı Eyyûb dışında isnadda yer alan diğer raviler de güvenilir olduğundan rivayet de güvenilir olarak kabul edilebilirdi. Bu nedenle Ebu Dâvûd'un Eyyûb'un, Eyyûb es-Sahtiyânî olmadığını ilmî dürüstlük ile ifade etmesi takdire şayandır.

Sonuç olarak Ebû Dâvûd, terkinde icmâ olan Eyyûb'un rivayetine *Sünen*'inde yer vermiş, ancak rivayetin akabinde açıklama yaparak hadisin münker olduğunu ve Eyyûb'un, Eyyûb es-Sahtiyânî olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu, onun Mekkelilere yazdığı mektupta, münker hadisleri ve zayıflık bulunan hadisleri açıkladığıyla ilgili sözüyle uygunluk arz etmektedir.

7. Ebû Muâz Süleyman b. Erkam el-Basrî (ö. ?)

Süleyman b. Erkam; Hasan-ı Basrî (ö.110), Sâlih b. Keysân (ö. 140), İbn Şihâb ez-Zühri gibi hocalardan rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise hocası İbn Şihâb ez-Zühri başta olmak üzere Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204), Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129) gibi âlimler yer almaktadır.¹⁷⁹

Süleyman b. Erkam pek çok âlim tarafından şiddetli şekilde cerh edilen bir râvidir. İbn Maîn onun hakkında "leyse bi-şey" ifadesini kullanmış, başka bir defasında ise onu "leyse yesvî fels" şeklinde cerh etmiştir.¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel de İbn Maîn'e benzer şekilde "lâ yesvî şey" olarak cerh etmiş ve kendisinden hadis alınamayacağını belirtmiştir.¹⁸¹ Amr b. Ali el-Fellâs'ın Süleyman hakkında "leyse bi-sika, münker hadisler rivayet eder" dediği nakledilmiştir.¹⁸² Cûzcânî tarafından "sâkıt",¹⁸³ Buhârî tarafından "terekûhu"¹⁸⁴ Ebû Zür'a tarafından "za'îfû'l-hadîs, zâhibû'l-hadîs"¹⁸⁵ gibi lafızlarla cerhe uğrayan Süleyman b. Erkâm; Ebû Hâtim,¹⁸⁶ Tirmizî (ö. 279),¹⁸⁷ İbn Hirâs,¹⁸⁸ Nesâî,¹⁸⁹ Dârekutnî,¹⁹⁰ Zehebî¹⁹¹ tarafından ise

179 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 351-352.

180 İbn Maîn, *Târîh*, I, 381; Dârimî, *Târîh*, s. 129

181 Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 67.

182 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 100; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 228.

183 Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, s. 174.

184 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 2; a.mlf., *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s. 54.

185 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 100-101.

186 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV, 101.

187 Kâdî Ebû Tâlib, *İlelü't-Tirmizî el-kebir* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî v.dğr.), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1409/1989, s. 390.

188 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 20.

189 Nesâî, *Sünen*, VII, 27; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 229.

190 Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004, I, 197, 283; Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye* (nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi), Riyad: Dâru Taybe, 1414, IX, 109.

191 Zehebî, *el-Kâşif*, I, 456. Zehebî başka bir keresinde ise râvi hakkında "vâhi'l-hadîs" demiştir (bk. *el-Mugnî*, I, 398-399).

“metrûk” veya “metrûkü'l-hadîs” olarak tavsif edilmiştir. *Sünen*'de rivayetine yer veren Ebû Dâvûd da Süleyman'ın “metrûkü'l-hadîs” olduğunu belirtmiştir.¹⁹² İbn Hibbân da hadisleri kalb ettiğini ve sika râvilerden mevzû hadis rivayet ettiğini dile getirmiştir.¹⁹³ Öte yandan, Nesâî, İbn Hacer gibi âlimler Süleyman'ın “za'îf” olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁴ İbn Adî ise Süleyman'ın sâlih hadislerinin varlığına işaret etmekle birlikte rivayet ettiği pek çok hadisin mütâbîi olmadığını belirtmiştir.¹⁹⁵

Süleyman'ın şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid edilmesi, pek çok âlimin onun terkinde hem fikir olduğunu göstermektedir. Terkinde ittifak bulunmasa bile, Ebû Dâvûd'a göre Süleyman metrûk bir râvidir ve dolayısıyla Ebû Dâvûd bizzat kendisinin metrûk dediği râvinin rivayetine yer vermiştir. Ebû Dâvûd'un Süleyman b. Erkam'ın rivayetini hangi amaçla aldığı meselesini açıklığa kavuşturmak için rivayeti incelenmelidir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَوْزِيُّ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي أُوَيْسٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عَتِيبٍ وَمُوسَى بْنِ عُقَيْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَرْقَمٍ أَنَّ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : «لَا تَدْرِي مَعْصِيَةٌ وَكَفَّارَةٌ كَفَّارَةٌ بِمِثْلِهَا».¹⁹⁶

Hz. Aîşe'den (ö. 57) (r.anhâ) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “(Allah'a karşı) günah işleme konusunda adak olmaz. (Eğer adanmışsa) onun kefâreti yemin kefâretidir.”

Ebû Dâvûd hocası Ahmed b. Muhammed b. Mervezi'den (ö. 230) aldığı hadisin hemen akabinde yine Mervezi'den aktardığı bir bilgiye yer vermektedir. Bu bilgi ise Süleyman b. Erkam'ın isnadında geçtiği rivayetin değerlendirilmesinde büyük önemi hâizdir. Mervezi şöyle demiştir:

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَوْزِيُّ : إِذَا الْحَدِيثُ حَدِيثٌ عَلَى بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرُّبَيْرِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-. أَرَادَ أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ أَرْقَمٍ وَهَمَّ فِيهِ وَحَمَلَهُ عَنْهُ الرُّبَيْرِيُّ وَأَرْسَلَهُ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ : رَوَى بَقِيَّتَهُ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرُّبَيْرِ بِإِسْنَادٍ عَلَى بْنِ الْمُبَارَكِ مِثْلَهُ.

Mervezi'nin bu nakilde belirttiği üzere, söz konusu hadis aslında İmrân b. Husayn'ın (ö. 52) hadisidir. Ali b. el-Mübârek bu hadisi Yahyâ b. Ebû Kesîr—Muhammed b. Zübeyr—Muhammed b. Zübeyr'in babası Zübeyr et-Temîmî vasıtasıyla İmrân b. Husayn'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Ancak Süleyman b. Erkam hadiste vehme kapılarak söz konusu hadisi Ebû Seleme vasıtasıyla

192 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, II, 195; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XI, 353; İbn Hacer, *Tehzib*, II, 83.

193 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 328.

194 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 185; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 250.

195 İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 238.

196 Ebû Dâvûd, “Eymân ve nüzûr” 23, (hadis nr. 3292, 3293, 3294); Tirmizî, “Nüzûr” 1, (hadis nr. 1603, 1604); Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839); İbn Mâce, “Keffâret” 16, (hadis nr. 2125).

Hız. ÂiŖe'den (r. anhâ) nakletmiŖtir. İbn Ŗihâb ez-Zührî ise Süleyman'dan hadisi bu Ŗekilde almıŖ olmasına rağmen zayıflığı nedeniyle isnaddan Süleyman'ı düŖürerek doğrudan Ebû Seleme'den aktarmıŖtır.¹⁹⁷ Zührî, isnaddan biri problemlili iki râviyi düŖürdüđü ve üstteki râvi Ebû Seleme'ye de mülâki olduğu için burada bir tedlîsten de söz edilebilir. Nitekim Tirmizî de, Zührî'nin bu hadisi Ebû Seleme'den iŖitmediđini dile getirmektedir.¹⁹⁸ Ancak Sindî, Mervezi'nin bu görüŖüne karŖı çıkmakta, Zührî'nin tedlîs yapmadığını savunarak söz konusu hadisin sabit olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹

Ebû Dâvûd'un, Mervezi'nin Süleyman b. Erkam'dan naklettiği hadise yer verme amacının ise aynı bâbda daha önce zikredilen ilk hadisin isnadındaki probleme dikkat çekmek olduğu anlaŖılmaktadır. Zira bâbın baŖında zikredilen “لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةِ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ” hadisi Zührî tarafından Ebû Seleme vasıtasıyla Hz. ÂiŖe'den (ranhâ) rivayet edilmektedir. Hâlbuki hadisin isnadı yukarıda izah edildiği üzere munkatıdır ve bu durum ancak Mervezi'nin verdiği bilgiden hareketle anlaŖılmaktadır.

Mervezi'nin esasında İmrân b. Husayn'dan geldiğine iŖaret ettiği مَعْصِيَةِ “لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةِ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ” hadisine gelince, hadisin birçok tarihi bulunmakla birlikte مَعْصِيَةِ “لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةِ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ” ifadesi yalnız Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'nin ortak isim olarak yer aldığı tarihlerde geçmektedir.²⁰⁰ Muhammed b. Zübeyr pek çok âlim tarafından cerhe uğramıŖ, İbn Hacer tarafından ise “metrûk” olarak tavsif edilmiŖtir.²⁰¹ Bu nedenle İmrân'dan nakledilen söz konusu tarihin muhaddisler nezdinde zayıf kabul edildiği dile getirilmektedir.²⁰² Hadisin İmrân'dan nakledilen ve *Kütüb-i Sitte*'de geçen diğer varyantları ise “لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ، وَلَا فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ”²⁰³ ve “لَا نَذَرَ لَابْنٍ، وَلَا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ، وَلَا فِيمَا لَا يَمْلِكُ، وَلَا فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ”²⁰⁴ Ŗeklinindedir ve bu varyantlar sika râviler vasıtasıyla nakledilmektedir.

197 Zührî gibi hadis hâfızları, güvenilir râvilerden nakilde buldukları neredeyse her durumda hadisi aldıkları kiŖiyi söylemiŖlerdir. Bu nedenle irsâlleri veya râviyi mübhem bırakmaları, ismi atlanan/verilmeyen râvide bir kusur olduğuna hamledilmiŖtir. Hadis hâfızlarının aktarılan âdeti nedeniyle, Yahyâ b. Saîd el-Kattân Zührî'nin irsâllerinin, baŖkalarının irsâllerinden daha kötü olduğunu ifade ettiği; Yahyâ b. Maîn ve İmâm Ŗâfi'nin de onun mürsellerinin değersizliğini dile getirdiği, özellikle Süleyman b. Erkam'dan mürsel olarak rivayet ettiği hadislerin hüccet sayılmadığı görülmektedir (bk. İbn Receb, *Ŗerhu 'İleli't-Tirmizî*, I, 284).

198 Tirmizî, “Nüzûr” 1, (hadis nr. 1603).

199 Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, IX, 89.

200 Ebû Dâvûd, “Eymân ve nüzûr” 23, (hadis nr. 3294); Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3840, 3841, 3845, 3847, 3848).

201 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 86; Buhârî, *ed-Du'afâ'ü's-sagîr*, s.104; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 235; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 259; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 421-423; Zehebi, *el-Mugni*, II, 195; İbn Hacer, *Takrib*, s. 478.

202 Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, IX, 84.

203 Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3851); İbn Mâce “Keffâret” 16, (hadis nr. 2124).

204 Nesâî, “Eymân ve nüzûr” 41, (hadis nr. 3849).

Sonuç olarak Süleyman b. Erkam başta Ebû Dâvûd olmak üzere pek çok âlim tarafından metrûk sayılmaktadır. Ebû Dâvûd onun metrûk olduğunu söylemesine rağmen *Sünen*'de rivayetini zikretmiştir. Ancak Ebû Dâvûd, Süleyman b. Erkam'ın hadisine, hem ilk rivayetteki tedlîse işaret etmek hem de hadisin asıl isnadını göstermek amacıyla yer vermiştir. Ebû Dâvûd'un söz konusu hadisin üzerinde durmasının bir başka nedeni ise hadisin ihtiva ettiği fikhî hüküm ve bu hükümle amel edilmesidir. Nitekim, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî gibi âlimlerin Zührî'nin tedlîs yaparak Ebû Seleme'den naklettiği Hz. Âişe hadisini kullandıkları bilinmektedir.²⁰⁵

8. Abbâd b. Kesîr es-Sekaî (ö. 141)

Abbâd b. Kesîr; Sâbit el-Bünânî (ö. 127), Eyyûb es-Sahtiyânî, el-Alâ b. Abdurrahmân el-Cühenî (ö. 132), akranı Süfyân es-Sevrî gibi hocalardan hadis rivayet etmiş, kendisinden ise İbrahim b. Edhem (ö. 161), İsmail b. Ayyaş (ö. 181), Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî (ö. 186) gibi şahsiyetler nakilde bulunmuştur.

Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbnü'l-Mübârek gibi âlimlerin Abbâd hakkında menfi kanaate sahip olduğu bilinmektedir.²⁰⁶ Hatta kaynaklarda Süfyân'ın Abbâd'ı tekzîb ettiği ve bu nedenle onun cenazesine katılmadığına dair bir bilgi de yer almaktadır.²⁰⁷ Abbâd, Ali b. el-Medinî tarafından "lem yekün bi-şey",²⁰⁸ Yahyâ b. Maîn tarafından "leyse hadisuhu bi-şey', leyse bi-şey fi'l-hadis, zayif, fi hadisihî za'f" gibi lafızlarla cerh edilmiştir.²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel de Abbâd'ın semâ etmediği halde yalan hadisler rivayet ettiğini dile getirmiştir.²¹⁰ Bunun yanı sıra Buhârî de Abbâd'ı "terekûhu"²¹¹ ve "seketü anh"²¹² gibi şiddetli cerh lafızlarıyla tenkid etmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî Abbâd hakkında "metrûkü'l-hadis" derken, İbn Hacer de onu "metrûk" şeklinde tavsif etmiş ayrıca Ahmed b. Hanbel'in râvi hakkında yalan hadisler rivayet ettiği şeklindeki kanaatini de aktarmıştır.²¹³ İbn Hacer'in Ahmed b. Hanbel'in Abbâd hakkındaki görüşüne yer vermesi -her ne kadar "müttehem bi'l-kizb" lafzını ayrı bir mertebede zikretse de- râviyi metrûk sayma nedenlerinden birinin kizble itham olduğunu da

205 Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, IV, 54.

206 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 167; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 147.

207 Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Kitâbü'd-Du'afâ'* (nşr. Fâruk Hamâde), y.y.: Dârü'l-beyzâ, 1984, s. 122.

208 Ali b. el-Medinî, *Su'âlât*, s. 125.

209 İbn Maîn, *Ma'rîfetü'r-ricâl*, I, 53; İbn Maîn, *Târih*, II, 71, 99, 209; Dârimî, *Târih*, s. 146.

210 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 84-85. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 290.

211 Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VI, 43; Zehebî, *el-Mugnî*, I, 466.

212 Buhârî, *et-Târihu's-sagîr* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986, II, 97.

213 Ebû Dâvûd, *Su'âlâtü'l-Âcurrî*, I, 369; Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, s. 214; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 290.

göstermektedir.

Yukarıda aktarılan cerhlerin dışında Ebû Hâtim râvi hakkında “za’îf’ü’l-hadis” diyerek sikalardan yaptığı nakillerde nekâret bulunduğuna işaret etmiştir.²¹⁴ Ebû Hâtim’in yanı sıra Dârekutnî de Abbâd hakkında “za’îf” hükmü vermiştir.²¹⁵ Ebû Zür’a ise Abbâd’ın zabtında kusur bulunduğunu belirterek hadislerinin yazılmayacağını belirtmiştir.²¹⁶ Son olarak İbn Adî, nehy konusunda üç yüz küsur hadisinin varlığına dikkat çekerek bunların çoğunun mütâbiinin olmadığını belirtmiştir.²¹⁷

Abbâd’ın kimi âlimler tarafından “metrûk” olduğuna dikkat çekilmesi ve/veya buna delâlet eden lafızlar kullanılması, hatta bazı münekkidlerin onu vaz’a nispet etmesi, çoğunluğun kanaatinin onun terki yönünde olduğunu göstermektedir. Abbâd’ın terkinde icmâ olmasa dahi Ebû Dâvûd’a göre metrûk bir râvi olması çalışmanın konusu bağlamında incelemeyi gerektirmektedir.

Ebû Dâvûd, metrûk dediği Abbâd’ın *Sünen*’inde bir rivayetini tahrîc etmiştir. Söz konusu rivayet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ بَنِي كَثِيرٍ الْمَدِينَةَ فَمَالَ إِلَى بَيْتِ الْعَلَاءِ فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلَا تَصُومُوا ». فَقَالَ الْعَلَاءُ اللَّهُمَّ إِنَّ أَبِي حَدَّثَنِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- بِذَلِكَ.²¹⁸

قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ النَّوَوِيُّ وَشَيْبَلُ بْنُ الْعَلَاءِ وَأَبُو عُمَيْسٍ وَزُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَلَاءِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لَا يُحَدِّثُ بِهِ قُلْتُ لِأَحْمَدَ لِمَ قَالَ لِأَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَصِلُ شَعْبَانَ بِرَمَضَانَ وَقَالَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- خِلَافَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَلَيْسَ هَذَا عِنْدِي خِلَافَهُ وَمَا يَجِيءُ بِهِ غَيْرَ الْعَلَاءِ عَنْ أَبِيهِ.²¹⁹

Abdülaziz b. Muhammed (ö. 186) şöyle demiştir: “Abbâd b. Kesîr Medine’ye gelip Alâ b. Abdurrahman’ın (ö. 132) meclisine gitti, elini tutup ‘Alâ’yı ayağa kaldırdı ve: “Bu şahıs babası vasıtasıyla Ebû Hüreyre’den (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v.) ‘Şaban ayı yarılanınca oruç tutmayınız’ buyurduğunu haber vermektedir” dedi. ‘Alâ ise: “Allah’a yemin olsun ki, babam, Ebû Hüreyre’den, o da Resûlullah’tan (s.a.v.) bana bunu haber verdi” dedi.

214 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VI, 85.

215 Dârekutnî, *Sünen*, I, 283; Mizzî, *Tehzib’ü’l-Kemâl*, XIV, 148.

216 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VI, 85.

217 İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 539-540, 542-543; İbn Hacer, *Tehzib*, II, 280-281.

218 Ebû Dâvûd, “Savm” 12, (hadis nr. 2339); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001, “Savm” 73, (hadis nr. 2923); Tirmizî, “Savm” 38, (hadis nr. 748); İbn Mâce, “Savm” 5, (hadis nr. 1651).

219 *Sünen*’in Muhammed Avvâme tarafından yapılan tahkikinde Ebû Dâvûd’un Abbâd rivayetiyle ilgili yaptığı açıklama yer almamaktadır. Avvâme, bu açıklamaların İbn Dâse, İbn Abd gibi diğer *Sünen* râvilerinin nüshalarında yer aldığına işaret etmektedir (bk. *Sünen* [nşr. Muhammed Avvâme], III, 139, dn. 2330). Ancak açıklama, çalışmada esas alınan neşirde yer aldığı için üzerinde durulacaktır.

Ebû Dâvûd dedi ki: “Bu hadisi Sevrî, Şibl b. Alâ, Ebû ‘Umeys ve Züheyr b. Muhammed Alâ’dan rivayet etmişlerdir.” Yine Ebû Dâvûd şöyle dedi: “Abdurrahman bu hadisi rivayet etmezdi. Ahmed’e nedenini sordum. Ahmed de “Çünkü Resûlullah’ın (s.a.v.) Şaban’ı Ramazan’la birleştirdiğine dair bir rivayet biliyordu. Hâlbuki Alâ, Resûlullah’dan (s.a.v.) bunun aksini naklediyordu” dedi. Ebû Dâvûd dedi ki: “Her ne kadar bu hadisi, ‘Alâ’dan başka hiç kimse onun babasından nakletmemişse bana göre bu (‘Alâ’nın hadisi), (Abdurrahman’ın bildiği diğer rivayete) muhalif değildir.”

Abbâd hariç hadisin isnadında yer alan râviler güvenilirse de daha önce ifade edildiği üzere pek çok âlim Abbâd’ın “metrûk” olduğu kanaatinde. Bu nedenle hadis sahih bir isnada sahip değildir. Öte taraftan Ebû Dâvûd’un yukarıdaki ifadeleri, hadisin Abbâd dışında başka râviler tarafından ‘Alâ’dan nakledildiğini göstermektedir. Nitekim Tirmizî ve İbn Mâce’nin (ö. 273) *Sünen*’lerinde yer alan aynı hadisin isnadında Abbâd b. Kesir bulunmamakta, Abdülazîz b. Muhammed hadisi yukarıdaki gibi değil de doğrudan ‘Alâ’dan rivayet etmektedir. Başka bir ifadeyle Abdülazîz söz konusu hadisi -Ebû Dâvûd’un *Sünen*’indeki gibi- hem Abbâd vasıtasıyla ‘Alâ’dan hem de doğrudan ‘Alâ’dan nakletmiştir. Abdülazîz’in her iki hocanın talebeleri arasında yer alması ise hadisi iki farklı hocadan işitmesini mümkün kılmaktadır.²²⁰ Öte yandan isnadda Abbâd’ın yer almaması isnadla ilgili hükmü de etkilemiştir. Nitekim Tirmizî isnadında Abbâd’ın yer almadığı hadis için “hasen-sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu hadisin ‘Alâ’ya kadar tek tarikile geldiği görülmektedir. Dolayısıyla hadis ferddir. Nitekim hadisle ilgili “hasen-sahih” değerlendirmesini yapan Tirmizî de söz konusu hadisin sadece ‘Alâ’ tarikinden haberdar olduğunu söyleyerek bu duruma işaret etmiştir. Öte yandan Ebû Dâvûd’un hocası Ahmed b. Hanbel’in söz konusu hadis hakkında “münker” dediği bilinmektedir. Münzirî’ye göre ise Ahmed b. Hanbel’in hadisi münker sayma sebebi, ‘Alâ b. Abdurrahman’dır. Zira ‘Alâ bazı âlimler tarafından tenkid edilmiş ve bu hadiste teferrüd etmiştir. Ancak ‘Alâ, İmâm Mâlik, Müslim (ö. 261) gibi âlimlerin hadisini aldığı bir râvidir.²²¹ Münzirî’nin verdiği bu bilgidен, aslında ‘Alâ’nın zayıf bir râvi olmadığı anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî gibi âlimlerin hakkında farklı değerlendirmelerde

220 Oryantalistler bir râvinin hadisi, bir hocadan hem vasıtalı hem de vasıtasız olarak doğrudan rivayet ettiği durumları genellikle şüpheli kabul etmişler, vasıtasız ikinci tariki yayılma (Joseph Schacht (1902-1969) veya dalış (G. H. A. Jynboll [1935-2010]) şeklinde adlandırmışlardır. Oryantalistlerin söz konusu iddiaları ve bu iddiaların tenkidi için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM, 2013, s. 206-214.

221 Münzirî, Zekiyyüddin Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî, *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd*, (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1421/2001. II, 289-290, (hadis nr. 2237).

bulunduğu hadisin akabinde Ebû Dâvûd'un yukarıda aktarılan açıklamaları da önem arz etmektedir. Zira Ebû Dâvûd burada, aynı hadisi 'Alâ'dan Abbâd dışında Süfyan es-Sevrî, Şibl b. Alâ (ö. ?), Ebû 'Umeys el-Hüzeli (ö. 151) ve Züheyr b. Muhammed'in (ö. 162) rivayet ettiğini haber vermektedir.²²² Bu râviler arasında ise yalnızca Şibl b. 'Alâ zayıftır.²²³ Esasen Abbâd'ın mütâbii olan râviler, sadece Ebû Dâvûd'un saydığı râvilerle sınırlı değildir. Zira Ebû Dâvûd'un zikrettiği dört râvi dışında Müslim b. Hâlid (ö. 179), Ravh b. Kâsım (ö. 141), Muhammed b. Velid (ö. ?), Süfyan b. Uveyne gibi güvenilir isimler de aynı hadisi doğrudan 'Alâ'dan rivayet etmişlerdir.²²⁴

Ebû Dâvûd'un yaptığı açıklamada değinilmesi gereken başka bir husus da Abdurrahman b. Mehdi'nin 'Alâ'nın naklettiği hadisi kabul etmemesidir. Zira Abdurrahman b. Mehdi'ye ulaşan başka bir hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ramazan ile Şaban aylarını birleştirdiği ifade edilmiştir. Bu nedenle Abdurrahman b. Mehdi, 'Alâ'dan hadisini tahdis etmemiştir. Ancak Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen birbirine muhalif pek çok hadisi vardır ve hadis âlimleri bu tür rivayetleri terk etmek yerine imali yeğlemiş ve bir usûl/diisiplin geliştirenerek ihtilâfü'l-hadis ilmi adı altında söz konusu meselenin halli üzerinde mesai harcamışlardır. Aynı durum Abbâd'ın 'Alâ'dan naklettiği hadis için de geçerlidir. Nitekim, âlimler Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmayı nehyeden hadislerle Şaban ile Ramazan'ı birleştirerek oruç tutmayla ilgili birbirine muhalif gibi görünen hadisleri telif ederek söz konusu ihtilafı gidermeye çalışmışlardır.²²⁵ Buna binâen Ebû Dâvûd'un, Abbâd'ın hadisiyle ilgili "وَلَيْسَ هَذَا عِنْدِي خِلَافَةً" bana göre bu hadis diğer hadise muhalif değildir" değerlendirmesi isabetli görünmektedir.

Sonuç olarak diğer *Sünen*'lerde yer alan rivayetin, Ebû Dâvûd'daki rivayet

222 Süfyan es-Sevrî'den gelen rivayete hadis kaynakları arasında rastlayamadık. Şibl b. Alâ'nın rivayeti için bk. Ebû Tâhir, Muhammed b. Ahmed el-Lahmî, *Meşyâhatü Ebî Tâhir* (nşr. Şerif Hâtîm b. Ârif el-Avni), Riyad: Mektebetü'r-Rüsd, 1418/1997, s. 110, (hadis nr. 39). Ebû 'Umeys'in rivayeti için bk. İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Musannef li-İbni Ebî Şeybe* (nşr. Muhammed Avvâme), Cidde: Dârü'l-Kible, 1427/2006, VI, 145, (hadis nr. 9119); Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997, XV, 441, (hadis nr. 9707); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Savm" 73, (hadis nr. 2923). Züheyr b. Muhammed'in rivayeti için bk. İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, VIII, 358, (hadis nr. 3591).

223 İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 73; Zehebi, *el-Mugni*, I, 421.

224 Müslim b. Hâlid için bk. İbn Mâce, "Savm" 5, (hadis nr. 1651); Ravh b. Kâsım'ın rivayeti için bk. Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyinî, *Müsnedü Ebî Avâne* (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dimeşki), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998, II, 171, (hadis nr. 2710); İbn Hibbân, *Sahîh*, VIII, 355-356, (hadis nr. 3589); Muhammed b. Velid ez-Zübeydî için bk. Ebû Avâne, *Müsned*, II, 171, (hadis nr. 2712). Süfyan b. Uveyne için bk. Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1391/1972, IV, 161, (hadis nr. 7325).

225 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts., IV, 128-129; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, VI, 330-331.

kadar tafsilâtlı olmadığını, sadece Ebû Dâvûd'un, Abbâd ile ilgili ayrıntılara yer verdiğini belirtmek gerekir. Öte taraftan Ebû Dâvûd başta olmak üzere Buhârî, Nesâî ve İbn Hacer gibi âlimler Abbâd'ın "metrûk" olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Ebû Dâvûd'un metrûk râvilerden hadis almadığına dair ifadesine ters düşmektedir. Ancak Ebû Dâvûd, hadisin akabinde verdiği bilgi ile Abbâd'ın dışında hadisi rivayet eden güvenilir pek çok râvinin olduğuna dikkat çekmektedir ki söz konusu durumun Abbâd'dan gelen hadisi tahrîc etmekte bir sakınca görmemesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

9. *Ebû Eyyûb Yahyâ b. Meymûn b. Atâ et-Temmâr el-Kuraşî (ö. 190)*

el-Basrî ve el-Bağdâdî künyeleriyle de anılan Yahyâ b. Meymûn; Sâbit el-Bünânî (ö. 127), Ali b. Zeyd b. Cüd'ân (ö. ?), Âsım el-Ahvel (ö. 142) gibi isimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden nakilde bulunanlar arasında ise Mu'temir b. Süleyman (ö. 187), Ali b. Müslim et-Tûsî (ö. 259) gibi râviler yer almaktadır.²²⁶

Yahyâ b. Meymûn sadece Ali b. el-Medîni tarafından "za'if" lafızıyla cerh edilmiş,²²⁷ pek çok âlim tarafından ise ağır tenkidlere maruz kalmıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Meymûn hakkında "leyse bi-şey" demekte,²²⁸ Amr b. Ali el-Fellâs, Yahyâ b. Meymûn'un mevzû ve münker hadisler rivayet ettiğine işaret ederek onun hakkında "kezzâb" ifadesini kullanmaktadır.²²⁹ Sâcî'nin de Yahyâ'yı, yalancılıkla cerh ettiği, Ali b. Zeyd'den bâtil hadisler rivayet ettiğini haber verdiği nakledilmektedir.²³⁰ Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr'in de (ö. 378) "seketü anh" dediği bilinmektedir.²³¹ Ayrıca İbn Hibbân Yahyâ'nın hadislerinin kendi masnûâtından başka bir ifadeyle mevzûatından olduğunu belirtmiştir.²³²

İbn Adî Yahyâ'nın hiçbir rivayetinin mahfûz olmadığını kaydetmiş,²³³ Yahyâ hakkında Müslim b. Haccâc "münkerü'l-hadis",²³⁴ Nesâî "leyse bi-sika velâ me'mûn" değerlendirmesinde bulunmuştur.²³⁵ Dârekutnî ise Yahyâ b. Meymûn'u

226 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 10-11.

227 Hatîb, *Târîh*, XVI, 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

228 Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, IV, 426; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 76; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

229 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 189; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 75-76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

230 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 394.

231 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 394.

232 İbn Hibbân, *el-Mecrâhîn*, III, 121.

233 İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 78.

234 Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kaşgarî), Medine: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/1984, s. 69; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 11.

235 Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XVI, 191; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 12.

“metrûk” olarak tavsif etmiştir.²³⁶ Zehebî de “terekûhu” diyerek kendisini şiddetli şekilde cerh etmiş, ayrıca Dârekutnî dışında pek çok âlimin Yahyâ hakkında “metrûk” dediğini kaydetmiştir.²³⁷ İbn Hacer de Yahyâ’yı “metrûk” olarak tavsif eden münekkidler arasında yer almaktadır.²³⁸

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Yahyâ b. Meymûn metrûk bir râvidir. Nitekim hakkında hiç tevsik lafzı kullanılmamış, bilakis cerh edilmiş ve bazı âlimler tarafından kizbe nispet edilmiştir. Aktarılanlara rağmen, İbn Hacer’in verdiği bilgiye göre Ebû Dâvûd’un Yahyâ b. Meymûn’dan rivayet edip etmediği konusu ihtilâflıdır. Nitekim *Kemâl* sahibi Makdisî, Ebû Dâvûd’un Yahyâ b. Meymûn’un rivayetine yer verdiğini dile getirirken, Mizzî bunun aksini savunmaktadır.²³⁹ Mizzî, tercemesine yer verdiği râvinin hadis rivayet ettiği hocalarını ve kendisinden rivayet eden talebelerini zikrederken râvinin o hocadan veya talebeden rivayetinin hangi kaynakta yer aldığını göstermek amacıyla hoca ve talebenin isimlerini zikrettikten sonra bazı remizler kullanmaktadır. Bu da o râvinin o kaynakta kaç rivayetinin bulunduğunu tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Ancak Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’nın hoca veya talebelerinden sonra ‘s’ remzi koymamıştır. Bu husus da Mizzî’nin râvinin Ebû Dâvûd’daki rivayetine vakıf olamadığını göstermektedir.²⁴⁰ Nitekim *Sünen*’de Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’dan nakledilen herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.²⁴¹

10. Ebû'l-Mühezzim et-Temîmî (ö. ?)

Daha çok künyesi ile meşhur olan râvinin isminin Yezid b. Süfyân veya Abdurrahman b. Süfyân olduğu söylenmektedir. Yalnızca Ebû Hüreyre’den hadis rivayet etmiş, kendisinden ise Şu’be b. el-Haccâc, Hammâd b. Seleme, Habîb el-Muallim gibi isimler nakilde bulunmuştur.²⁴²

Şu’be b. el-Haccâc Ebû'l-Mühezzim’den hadis nakletmeyi terk etmiş²⁴³ ve

236 Dârekutnî, *el-İlel: Tekmile*, XII, 27; Hatîb, *Târih*, XVI, 191; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du’afâ’ ve’l-metrûkin*, III, 204; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XXXII, 11.

237 Zehebî, *el-Kâşif*, II, 377; a.mlf., *el-Mugni*, II, 414.

238 İbn Hacer, *Takrib*, s. 597.

239 İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 394.

240 Nitekim *Tehzibü’l-Kemâl* nâşiri de bu konuya işaret etmiştir. Ayrıca kitabın bir nüshasının haşiyesinde Mizzî’nin “Ebû Dâvûd, Yahyâ b. Meymûn b. Atâ’nın değil, Yahyâ b. Meymûn el-Hadrâmî’nin rivayetine yer vermiştir” dediğini belirtmiştir (bk. *Tehzibü’l-Kemâl*, XXXII, 10, dn. 1).

241 *Sünen*’de sadece Ebû Amra künyeli Yahyâ b. Meymûn el-Hadrâmî (ö. 114) isimli bir râvi bulunmaktadır. Ancak bu râvinin hocaları ve talebelerinden hareketle yukarıda adı geçen Yahyâ’dan farklı bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Bu râvinin *Sünen*’de geçen hadisi ise “لَا تَجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدْرِ وَلَا تَفَاتِحُوهُمْ” şeklindedir (bk. Ebû Dâvûd, “Sünne” 17, (hadis nr. 4217).

242 Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XXXIV, 327.

243 Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VIII, 339; a.mlf., *ed-Du’afâ’ ü’s-sagîr*, s. 126; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XXXIV, 328.

kendisini hadis uydurmakla cerh etmiştir. Şu'be, terk etme nedenini “Ebü'l-Mühezzim'e birkaç kuruş para verseler yetmiş hadis rivayet eder” şeklinde açıklamıştır.²⁴⁴ Bu nedenle her ne kadar kendisinden yüze yakın hadis yazmışsa da bu hadislerden hiçbirisini rivayet etmemiştir.²⁴⁵ Amr b. Ali el-Fellâs, Abdurrahman b. Mehdî ve Yahyâ el-Kattân'ın da Ebü'l-Mühezzim'den hadis rivayet etmediklerini haber vermiştir.²⁴⁶ Bu nedenle Ebü'l-Mühezzim bazı münekkidler tarafından şiddetli şekilde tenkid edilmiştir. Nitekim İbn Maîn Ebü'l-Mühezzim'i “leyse bişey”,²⁴⁷ İbn Cüneyd “şibhü'l-metrûk”,²⁴⁸ Nesâî “metrûkü'l-hadis”,²⁴⁹ Dârekutnî “yutraku”,²⁵⁰ Münzirî ve İbn Hacer ise “metrûk”²⁵¹ olarak tavsif etmiştir.

Öte yandan Ahmed b. Hanbel Ebü'l-Mühezzim'i Sehâvî'ye göre ta'dilin altıncı mertebesinde bulunan “mâ akrabe hadîseh” lafzıyla ta'dil etmiş; Ebü Zür'a ve Ebü Hâtim ise sırasıyla “leyse bi'kavî”, “za'ifü'l-hadis”,²⁵² Zehebî “da'afûhu”²⁵³ ifadeleriyle râvinin zayıflığına işaret etmişlerdir. İbn Hibbân, Ebü'l-Mühezzim'i çok hata yapan ve yanılan râviler arasında saymış ayrıca sikalara muhalefet eden rivayetleri arttığına adâlet sınırlarından çıkacağını dile getirmiştir.²⁵⁴ İbn Adî de Ebü'l-Mühezzim'in rivayet ettiği hadislerin pek çoğunun mahfûz olmadığını kaydetmiştir.²⁵⁵ Sâcî ise münker rivayetlerinin bulunduğu dikkat çekerek bunların hüccet değeri taşımadığının altını çizmektedir.²⁵⁶

Neticede Ebü'l-Mühezzim'in ilk dönem münekkidler tarafından terk edildiği, bazı münekkidler tarafından metrûk, bazıları tarafından ise zayıf kabul edildiği, Ahmed b. Hanbel tarafından ise ta'dil edildiği görülmektedir. Çoğunluğun ise râvinin terki üzerinde ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Ebü Dâvûd Ebü'l-Mühezzim'i “zayıf” olarak tavsif etmiştir.²⁵⁷ Ayrıca *Sünen*'de rivayetini verdikten sonra bunu belirterek, hadisinde vehim olduğunu açıklamıştır.

Ebü'l-Mühezzim'in *Sünen*'de yalnızca bir rivayeti yer almaktadır:

244 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, IX, 237; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebir*, IV, 383; İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 269; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148.

245 İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 269; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 595.

246 İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 269; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 328.

247 İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 54; İbn Maîn, *Su'âlâtü İbn Cüneyd*, s. 402; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 328.

248 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, III, 209; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 595.

249 Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, s. 252; İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 148; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 328.

250 Dârekutnî, *Su'âlâtü'l-Berkânî*, s. 71.

251 Münzirî, *Muhtasar*, II, 70, (hadis nr. 1776); İbn Hacer, *Takrîb*, s. 676.

252 İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 269; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 328.

253 Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 426.

254 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, III, 99.

255 İbn Adî, *el-Kâmil*, IX, 150; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 595.

256 Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXXIV, 328; İbn Hacer, *Tehzib*, IV, 595.

257 Ebü Dâvûd, “Menâsik” 43, (hadis nr. 1856).

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ حَبِيبِ الْمُعَلِّمِ عَنْ أَبِي الْمُهَازِمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَصَبْنَا صِرْمًا مِنْ بَحْرَادٍ فَكَانَ رَجُلٌ مِنَّا يَضْرِبُهُ بِسَوْطِهِ وَهُوَ مُحْرَمٌ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ هَذَا لَا يَصْلُحُ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ « إِنَّمَا هُوَ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ ». سَمِعْتُ أَنَا دَاوُدَ يَقُولُ أَبُو الْمُهَازِمِ ضَعِيفٌ وَالْحَدِيثَانِ جَمِيعًا وَهَمَّ.²⁵⁸

Ebü Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Bir çekirge sürüsüne rastladık. İçimizden biri ihramlı olduğu halde kamçısıyla (çekirgelere) vuruyordu. Kendisine bunun uygun (bir hareket) olmadığı söylendi. Bu olay Hz. Peygamber'e (s.a.v.) haber verildi de Hz. Peygamber (s.a.v.): "O ancak deniz av(lar) indandır" buyurdu.

Ebü Dâvûd dedi ki: "Ebü'l-Mühezzim zayıftır, (bu ve bir önceki) her iki hadis de hatalıdır."

Ebü Dâvûd hadisin akabinde yaptığı açıklamada Ebü'l-Mühezzim'in zayıf ve rivayetinin hatalı olduğunu ifade etmektedir. Hatalı olduğuna işaret ettiği diğer hadis ise Ebü'l-Mühezzim'in hadisinden önce naklettiği yine Ebü Hüreyre'den rivayet edilen "الْجَرَادُ مِنَ صَيْدِ الْبَحْرِ" hadisidir.²⁵⁹ Zira bu hadisin isnadında yer alan Meymûn b. Câbân'ın hadisiyle ihticâc edilmediği belirtilmektedir.²⁶⁰

Ebü Dâvûd'un naklettiği bu hadisi, Ebü'l-Mühezzim dışında Ebü Hüreyre'den rivayet eden başka bir râvi bulunmamaktadır. Nitekim Tirmizî, hadisin yalnızca Ebü'l-Mühezzim tarihiyle geldiğine işaret ederek hadisin "garib" olduğunu belirtmektedir.²⁶¹ Dolayısıyla Ebü'l-Mühezzim'e mütâbaat eden başka bir râvinin varlığından söz edilememektedir. Bunun yanı sıra başka bir sahâbiden aynı mânada bir hadisin nakledildiğine de rastlanmamaktadır.

Netice itibarıyla esasında Ebü Dâvûd, Ebü'l-Mühezzim'in hadisini delil olarak kullanılması ve fikhî mesâilden olması nedeniyle tahrîc etmiştir. Bu fikhî mesele çekirgenin kara hayvanı mı yoksa deniz hayvanı mı olduğu, buna bağlı olarak ihramlının çekirgeyi öldürüp öldürmeyeceği meselesidir. Zira ihramlının deniz hayvanını öldürmesinde bir sakınca yok iken kara hayvanını öldürmesi yasaktır. Tirmizî'nin verdiği bilgiye göre ihramlının çekirge avlayıp yemesine ruhsat veren Ebü Saîd el-Hudrî, Urve b. Zübeyr gibi âlimler, Ebü'l-Mühezzim'in hadisiyle ihticâc etmektedir.²⁶²

Her hâlükârda Ebü Dâvûd'un da işaret ettiği üzere, Ebü'l-Mühezzim zayıf bir râvidir ve hadisi sahih değildir. Bununla birlikte bu konuda sahih isnadla gelen başka bir hadis de tespit edilememiştir. Nitekim Münzirî'nin vermiş olduğu

258 Ebü Dâvûd, "Menâsik" 43, (hadis nr. 1856); Tirmizî, "Hac" 27, (hadis nr. 866); İbn Mâce, "Sayd" 9 (hadis nr. 3222).

259 Ebü Dâvûd, "Menâsik" 43, (hadis nr. 1855).

260 Münzirî, *Muhtasar*, II, 70, (hadis nr. 1775). Ancak râvi hakkında kaynaklarda aşırı cerh'in yer almadığını belirtmek gerekir.

261 Tirmizî, "Hac" 27, (hadis nr. 866).

262 Tirmizî, "Hac" 27, (hadis nr. 866).

bilgiye göre, Ebû Bekr el-Me'âfirî, çekirgenin deniz hayvanı olması ve buna bağlı olarak ihramlıya çekirgeyi öldürdüğü takdirde dinî açıdan herhangi bir cezânın gerekmediği hususunda sahih bir hadisin bulunmadığını vurgulamaktadır.²⁶³

Sonuç

Yapılan tespitlere göre *Sünen*'de cerh-ta'dîl âlimleri tarafından metrûk, metrûkü'l-hadîs ve yalancı olmakla cerh edilen on râvi bulunmaktadır. Üstelik bu on râvi arasında Ebû Dâvûd'un da ciddi şekilde tenkid ettiği ve metrûk olarak tavsif ettiği râvilerin varlığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla eserinde metrûkü'l-hadîs râvilerin rivayetlerine yer vermediğini belirten Ebû Dâvûd'un bu on râvinin rivayetini hangi bağlamda zikrettiği sorusunun cevabı da önem arz etmektedir.

İnceleme esnasında ulaşılan bilgilere göre Ebû Dâvûd'un, Hâlid'in rivayetini asıl hadisin mütâbîi olarak zikrettiği, fakat asıl hadisin de sahih olmadığını belirttiği; İbn Zebâle'den hadis tahrîc etmediği, yalnızca hadiste geçen bir ifadenin açıklamasını naklettiği; Yahyâ b. el-'Alâ'yı ise pek çok âlim yalancılıkla cerh etmesine rağmen hadisine ma'mûlün bih olduğu için "Kitâbü'l-Eymân ve nüzûr" da yer verdiği anlaşılmaktadır.

Ebân b. Ebû Ayyâş'ın rivayetini makrûnen; İbn Ebû Ferve'nin rivayetini asıl hadisin başka bir tarikine işaret etmek amacıyla; Eyyûb b. Hût'un rivayetini münker olduğunu açıklamak kaydıyla; Süleyman b. Erkam'ın rivayetini asıl olarak zikrettiği hadisteki tedlîse dikkat çekmek ve asıl isnadı göstermek için; Abbâd b. Kesîr'in rivayetini, rivayetin pek çok güvenilir râvi tarafından nakledildiğine işaret etmek suretiyle; Ebû'l-Mühezzim'in rivayetini ise bu râvinin zayıflığını ve hadisindeki vehmi belirterek naklettiği ortaya çıkmaktadır.

Aynı zamanda Eyyûb b. Hût ve Ebû'l-Mühezzim dışında diğer râvilerden gelen rivayetlerin güvenilir başka tarikleri bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu râvilerin rivayetlerinde teferrüd etmeyen ve diğer güvenilir râvilerin rivayetlerine muhalefet etmeyen râviler olduğu anlaşılmaktadır. Eyyûb ve Ebû'l-Mühezzim'in ise rivayetlerini destekleyen güvenilir tarikleri olmamakla birlikte Ebû Dâvûd rivayetlerinde tek kalan her iki râvinin hadisinin akabinde açıklama yaparak bu hadislerden birinin münker, diğerinin hatalı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla *Sünen*'de yer alan bu rivayetlerin isnad açısından ciddi problemleri olmakla birlikte metrûk veya mevzû kapsamında değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.

Neticede Ebû Dâvûd'un *Sünen*'de rivayetlerine yer verdiği bu râvilerin ikisi hariç diğerlerinin rivayetlerinin güvenilir bir aslının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Ebû Dâvûd'un "metrûkü'l-hadîs râviden hadis almadım" ifadesinden kastedilen mânâyla ilgili İbn Receb'in yorumlarına ek olarak, Ebû Dâvûd'un

263 Münzirî, *Muhtasar*, II, 70.

metrûkü'l-hadîs râvi ile güvenilir râvilere muhalefet ederek rivayetinde tek kalan ve rivayeti bir asla dayanmayan mecrûh râvileri kastetmiş olabileceği sonucuna varmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk**, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, I-XII (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, I-IV (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs), Riyad: Dârü'l-Hânî, 1422/2001.
- Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-L (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995-2001.
- Su'âlâtü Ebî Dâvûd li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvâti ve ta'dîlihîm* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994.
- Ali b. el-Medîni**, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdullah es-Sa'dî, *Su'âlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebû Şeybe li Ali b.el-Medîni* (nşr. Muvaffak Abdullâh Abdülkâdir), Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1404.
- Âsım Efendi**, *el-Okyanûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, I-IV, İstanbul, 1304-1305.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV, 2009.
- Azîmâbâdi**, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr ed-Diyânüvî, *Avnü'l-ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XVI, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410-1417/1990-1997.
- Bikâi**, Ebü'l-Hasen Burhâneddîn İbrâhim b. Ömer el-Bikâi, *el-Nüketü'l-vefiyye bi-mâ fî şerhi'l-Elfiyye*, I-II (nşr. Mâhir Yasin Fahl), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2007.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbü'd-Du'afâ'i's-sagîr* (Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.
- et-Târîhu'l-kebir*, I-IX, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- et-Târîhu's-sagîr*, I-II (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1986.
- Sahîhu'l-Buhârî* (nşr. Abdülmelik Mücâhid), Riyad: Dârü's-selâm, 1419/1999.
- Cûzcânî**, Ebû İshâk İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl* (nşr. Abdülazîm Abdülalîm el-Bestevî), Pakistan: Hadith Academy, 1411/1990.
- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul: İFAV, 2009.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.

el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye, I-XI (nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi), Riyad: Dârü Taybe, 1405-1416/1985-1996.

Su'âlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kâşgarî), Pakistan: yay.y., 1404.

Sünenü'd-Dârekutnî, I- VI (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.

Suâlâtü's-Sülemî li'd-Dârekutnî (nşr. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreys), Riyad: yay.y., 1427.

Dârimî, Ebû Saïd Osman b. Saïd ed-Dârimî, *Târihu Osmân b. Sa'îd ed-Dârimî 'an Ebî Zekerriyyâ Yahyâ b. Ma'în fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm* (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, 1400/1980.

Dinçoğlu, Mehmet, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Dülâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed ed-Dülâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, I-III (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1421/2000.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyini, *Müsnedü Ebî Avâne*, I-V (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımeşki), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü'l-İmâm Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fi vasfi Sünenihî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1926/2005.

Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fi vasfi Sünenihî (nşr. Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ), Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 1417/1997.

Su'âlâtü Ebî 'Ubeyd el-Âcurrî Ebâ Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, I-II (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1997.

Kitâbü's-Sünen, I-II, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation, 2000.

Kitâbü's-Sünen, I-V (nşr. Muhammed Avvâme) Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1425/2004.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Kitâbü'd-Du'afâ'* (nşr. Fârûk Hamâde), Rabat: Dârü'l-beyzâ, 1984.

- Ebû Tâhir**, Muhammed b. Ahmed el-Lahmî, *Meşyhatü Ebî Tâhir* (nşr. Şerif Hâtim b. Ârif el-Avni), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.
- Ebû Zür'a**, Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve ecvibetühü 'alâ es'ileti'l-Berza'î* (nşr. Sa'dî el-Hâşimî), Medine: Mektebetü İbn Kayyim, 1409/1989.
- Fesevî**, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târih*, I-IV (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine: Mektebetü't-dâr, 1410.
- Halîlî**, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullâh el-Halîlî el-Kavzîni, *Kitâbü'l-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'il-hadîs*, I-III (nşr. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- Hatîb**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, I-II (nşr. Ebû İshâk İbrâhim b. Mustafa Âl-i Bahbah ed-Dimyâtî), y.y.: Dârü'l-Hüdâ, 1423/2003.
- Târihu Medîneti's-selâm ve ahbâri muhaddisihâ ve zikru kuttânihâ'l-'ulemâ min gayri ehlihâ ve vâridihâ*, I-XVII (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001.
- Hattâbî**, Ebû Süleyman Hamd (Ahmed) b. Muhammed el-Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, I-IV (nşr. Muhammed Râgîb et-Tabbâh), Halep: Matbaatü'l-ilmîyye, 1351-1352/1932-1934.
- İrâkî**, Zeyneddîn Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *et-Tebîra ve't-tezkire*, I-III (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1354.
- İbn Adî**, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* (nşr. Âdil Ahmed Müveccid-Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* (nşr. Komisyon), VII, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Asâkir**, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkî, *Târihu medîneti Dımaşk*, I-LXXIX (nşr. Muhibbüddin Ebû Saîd el-Amrevî), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415-1421/1995-2000.
- İbn Ebû Hâtîm**, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1371/1952.
- İbn Ebû Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe, *el-Musannef li-İbni Ebî Şeybe*, I-XXVI (nşr. Muhammed Avvâme), Cidde: Dârü'l-Kible, 1427/2006.

İbn Hacer, Şihâbeddîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz -Muhammed Fuâd Abdülbâkî - Muhibbuddin el-Hatîb), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh, I-II (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad: Dârü'r-Râye, 1415/1994.

Lisânü'l-Mizân, I-IX (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1423/2002.

Tehzibü't-Tehzib, I-IV, y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.

Takribü't-Tehzib (nşr. Muhammed Avvâme), Haleb: Dârü'r-Reşid, 1411/1991.

Telhisü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebir, I-IV (nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb), y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ ve'l-metrûkin*, I-III (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1412/1992.

Sahîhu İbn Hibbân, XVIII (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

Kitâbü's-Sikât, I-IX (nşr. Muhammed Abdülmuîd Han), Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393-1398/1973-1978.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* (nşr. Muhammed Muhyiddîn el-Asfar), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419/1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, I-V (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.

İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I-II (nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr), Dımaşk: Matbûâtî mecmâi'l-lügati'l-Arabiyye, 1405/1985.

Târîhu Yahyâ b. Ma'in, I-II (nşr. Abdullah Ahmed Hasan), Beyrut: Dârü'l-kalem, ts.

Su'âlâtü İbn Cüneyd (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf), Medine: Mektebetü't-dâr, 1408/1988.

İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdâdî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (nşr. Nüreddin İtr), Dımaşk: Dârü'l-Mellâh, 1398/1978.

- İbn Sa'd**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd el-Kâtib el-Hâşimî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir*, I-XI (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1421/2001.
- İbn Şâhin**, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbin* (nşr. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî), Medine: yay.y., 1409/1989.
- İbnü'l-Cevzî**, Cemâleddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkin*, I-III (nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1406/1986.
- İclî**, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *Mâ'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, I-II (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Medine: Mektebetü'd-dâr, 1405-1985.
- İmdâdülhak**, İkrâmullah, *el-İmâm 'Ali b. el-Medîni ve menhecühû fi nakdi'r-ricâl*, Mekke: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1408.
- Kâdî**, Ebû Tâlib, *'İlelü't-Tirmizî el-kebir* (nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâi v.dğr.), Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1409/1989.
- Karagözoğlu**, Mustafa Macit, *Zayıf Râviler: Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetleri*, İstanbul: İFAV, 2014.
- Karakaya**, Zühal, *Cerh Lafzı Olarak Metrûk ve Metrûkü'l-hadis -Ebû Dâvûd'un Süneni Örneği-* (yüksek lisans tezi, 2017), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karayiğit**, Rahime, *Duafâ Literatüründe Serikatü'l-Hadis Kavramı* (yüksek lisans tezi, 2016), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızıl**, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM, 2013.
- Leknevî**, Ebü'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî el-Hindî, *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut: Dârü's-selâm, 1421/2000.
- Mizzî**, Cemâleddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403-1413/1983-1992.
- Tuhfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etrâf*, I-XIV (nşr. Abdüssamed Şereffeddin), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Münzirî**, Zekiyyüddîn Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkavî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, I-IV (nşr. Muhammed Ali Beyzûn), Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421/2001.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Künâ ve'l-esmâ* (nşr. Abdürrahim Muhammed el-Kaşgarî), Medine: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/1984.

Sahîhu Müslim (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Beyrut: Dârü'l-Kurtuba, 1430/2009.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1406/1976.

es-Sünenü'l-kübrâ, I-XII (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki- Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-Hâfız Celâleddîn es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî, I-IX (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1414/1984.

Robson, James, "Suneni Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti" (çev. Talat Koçyiğit), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1-4 (1956).

Sehârenfûrî, Halîl Ahmed b. Mecîd Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebi Dâvûd*, I- XX (nşr. Muhammed Zekeriyâ Kandehevî), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.

Sehâvî, Şemseddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-mu îs bi-şerhi Elfiyyeti'l- adis li'l-'Trâkî*, I-V (nşr. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Hudayr- Muhammed b. Abdullah b. Fehîd Âl-i Fehîd), Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Hudayrî, *Kitâbü esmâ'l-müde'llisîn* (nşr. Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan Nassâr), Beyrut: Dârü'l-Cil, 1412/1992.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâ'isü'l-hasîs şerhu ihtisârî 'ulûmi'l-hadîs*, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1996.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, I-VI (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430/2009.

Turhan, Halil İbrahim, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk İki Asır*, İstanbul: İFAV, 2015.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, I-IV (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acı), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1404/1984.

Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV, 2015.

Zehabî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübî's-sitte*, I-II (nşr. Muhammed Avvâme-

Ahmed Muhammed Nemr el-Hatib), Cidde: Dârü'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992.

Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl, I-IV (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963.

el-Mugni fi'd-du'afâ', I-II (nşr. Nüreddin Itr), Katar: İdâretü ihyâi't-türâs, ts.
er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellimü fihim bimâ-lâ yücibü reddehüm (nşr. Muhammed İbrahim el-Mevsilî), Beyrut:Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1412/1992.

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, I-XXV (nşr. Şuayb el-Arnaût-Kâmil el-Harrât), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402-1417/1982-1996.